ALEXIS DE TOCQUEVILLE

Demokracie v Americe – výbor

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Výbor z díla Alexise de Tocqueville · De la démocratie en Amérique · 1835 a 1840

Úvod

Mezi novými věcmi, které za mého pobytu ve Spojených státech přitahovaly mou pozornost, nic mi tak živě neutkvělo před očima jako rovnost podmínek. Bez obtíží jsem rozpoznal nesmírný vliv, jímž tato prvotní skutečnost působí na chod společnosti; dává veřejnému duchu určitý směr, zákonům určitou podobu, vládcům nové zásady a ovládaným zvláštní zvyky.

Brzy jsem zjistil, že tatáž skutečnost rozprostírá svůj vliv daleko za hranice politických mravů a zákonů a že si nepodrobuje občanskou společnost o nic méně než vládu: tvoří mínění, rodí city, podsouvá zvyky a mění vše, čeho sama není původcem.

A tak jsem čím více jsem studoval americkou společnost, tím zřetelněji viděl v rovnosti podmínek onu plodivou skutečnost, z níž, jak se zdálo, pochází každá jednotlivost; a znovu a znovu jsem na ni narážel jako na středový bod, k němuž se všechna má pozorování sbíhala.

Pak jsem obrátil myšlenky k naší polokouli a zdálo se mi, že tam rozeznávám cosi obdobného tomu, co mi nabízel Nový svět. Viděl jsem rovnost podmínek, jež – aniž dosáhla svých krajních mezí jako ve Spojených státech – se k nim den ze dne blíží; a tatáž demokracie, která panuje americkým společnostem, se mi v Evropě zdála rychle postupovat k moci.

Od té chvíle jsem pojal myšlenku na knihu, kterou se chystáte číst.

Mezi námi se odehrává velká demokratická revoluce; všichni ji vidí, ale ne všichni ji posuzují stejně. Jedni ji považují za cosi nového, berou ji za náhodu a doufají, že ji ještě dokážou zastavit; druzí ji pokládají za

nezadržitelnou, protože jim připadá jako skutečnost nejdéle trvající, nejstarší a nejstálejší, kterou dějiny znají.

Zalétnu v myšlenkách o sedm set let zpět k Francii: nacházím ji rozdělenou mezi hrstku rodů, které vlastní půdu a vládnou obyvatelům; právo rozkazovat tenkrát přechází z pokolení na pokolení spolu s dědictvím; jedinou cestou, jíž mohou lidé působit jeden na druhého, je síla; a jediným zdrojem moci, který lze objevit, je pozemkový majetek.

Avšak hle, politická moc duchovenstva se zakládá a brzy rozšiřuje. Církev otevírá své řady všem: chudému i bohatému, prostému i urozenému; rovnost začíná skrze církev pronikat do nitra vlády, a ten, kdo by byl zahynul jako nevolník ve věčném otroctví, usedá jako kněz mezi šlechtice a často nad krále.

Jak společnost časem získává civilizovanost a ustálenost, různé vztahy mezi lidmi se stávají složitějšími a početnějšími. Potřeba občanských zákonů vystupuje naléhavě najevo. Tehdy se rodí právníci; vystupují z temných soudních síní a prašných zápisnických komůrek a usedají u dvora vladařova, po boku feudálních baronů v hermelínu a brnění.

Králové se zruinují ve velkých podnicích; šlechtici se vysilují ve svých soukromých válkách; prostí měšťané bohatnou v obchodě. Vliv peněz se počíná projevovat ve věcech státu. Obchod je novým zřídlem, které se otevírá moci; a finančníci se stávají politickou mocí, kterou se opovrhuje a jíž se pochlebuje.

Postupně se šíří vzdělanost; probouzí se chuť k literatuře a umění; duch se stává součástí úspěchu; věda je nástrojem vlády, inteligence společenskou silou; vzdělanci se dostávají k veřejné správě.

Jak se však otevírají nové cesty k moci, hodnota urozeného původu klesá. V jedenáctém století byla šlechta nevyčíslitelná; ve třináctém se už kupuje; prvního povýšení do šlechtického stavu se dostává roku ti-

síc dvě stě sedmdesát a rovnost tak konečně vstupuje do vlády rukou samotné aristokracie.

Za těch sedm set let, které právě uplynuly, se nejednou stalo, že šlechtici – aby čelili královské moci nebo aby soupeřům odňali vládu – propůjčili politickou moc lidu.

Ještě častěji se stávalo, že králové dávali účast ve vládě nižším vrstvám státu, aby pokořili aristokracii.

Ve Francii se králové ukázali být nejčinorodějšími a nejvytrvalejšími nivelátory. Když byli ctižádostiví a silní, pracovali na tom, aby pozvedli lid k rovině šlechty; a když byli umírnění a slabí, dovolili lidu, aby se postavil nad ně samé. Jedni pomáhali demokracii svými vlohami, druzí svými neřestmi. Ludvík Jedenáctý a Ludvík Čtrnáctý pečlivě vyrovnávali vše pod trůnem a Ludvík Patnáctý nakonec sám sestoupil se svým dvorem do prachu.

Jakmile občané začali vlastnit půdu jinak než feudálně a jakmile movitý majetek, poznán a oceněn, mohl také rodit vliv a dávat moc, nebyl učiněn ve výtvarných a užitečných uměních žádný objev, nebylo zavedeno v obchodu a průmyslu žádné zlepšení, které by neutvořilo nové prvky rovnosti mezi lidmi. Od té chvíle každý postup, který se objeví, každá nová potřeba, každá touha, jež žádá uspokojení, jsou krokem k všeobecnému vyrovnávání. Záliba v přepychu, láska k válce, nadvláda módy, nejpovrchnější i nejhlubší vášně lidského srdce – vše jako by zároveň pracovalo na tom, aby ochuzovalo bohaté a obohacovalo chudé.

Jakmile se práce ducha staly zdrojem síly a bohatství, musel se každý objev vědy, každé nové poznání, každá čerstvá myšlenka pokládat za zárodek moci, dostupný i lidu. Poezie, výmluvnost, paměť, půvab ducha, oheň představivosti, hloubka myšlenky – všechny tyto dary, jež nebe rozděluje nazdařbůh – prospěly demokracii; a i tam, kde se octly v držení jejích protivníků, přesto sloužily jejímu dílu tím, že ukazovaly přirozenou velikost člověka. Její výboje tedy postupovaly spolu s po-

stupem civilizace a vzdělanosti; a literatura se stala zbrojnicí otevřenou všem, kam si slabí a chudí přicházeli den co den pro zbraně.

Když procházíte stránkami našich dějin, nenajdete, abych tak řekl, jedinou velkou událost za posledních sedm set let, která by nebyla obrátila ve prospěch rovnosti.

Křížové výpravy a války s Anglií kosí šlechtu a rozdělují její statky; ustavení obcí vnáší demokratickou svobodu do nitra feudální monarchie; vynález střelných zbraní staví na bojišti pacholka naroveň šlechtici; knihtisk nabízí rovné prostředky jejich inteligenci; pošta klade světlo na práh chatrče chudáka stejně jako k bránám paláců; protestantismus hlásá, že všichni lidé jsou stejnou měrou s to nalézt cestu k nebi. Amerika, jak se objevuje, nabízí osudu tisíc nových cest a nejšedšímu dobrodruhovi odevzdává bohatství a moc.

Prozkoumáte-li, co se od jedenáctého století děje ve Francii každých padesát let, jistě na konci každého toho období zjistíte, že nastala dvojí revoluce ve stavu společnosti. Šlechtic sestoupil na společenském žebříčku, prostý měšťan vystoupal; jeden klesá, druhý stoupá. Každé půlstoletí je k sobě přibližuje a brzy se dotknou.

A to není zvláštnost jen Francie. Ať obrátíme pohled kterýmkoli směrem, vidíme tutéž revoluci, jak postupuje celým křesťanským světem.

Všude se ukázaly rozmanité události v životě národů obracet ve prospěch demokracie; všichni lidé jí svou prací pomáhali: ti, kteří si přáli přispět k jejím úspěchům, i ti, kteří jí vůbec nehodlali sloužit; ti, kteří pro ni bojovali, i ti, kteří se otevřeně prohlásili za její nepřátele; všichni byli vrženi pospolu na tutéž cestu a všichni pracovali spojenými silami – jedni proti své vůli, druzí bez svého vědomí, slepé nástroje v rukou božích.

Postupný rozvoj rovnosti podmínek je tedy skutečností prozřetelnostní; nese její hlavní rysy: je všeobecný, trvalý, den ode dne uniká lidské moci; všechny události, jakož i všichni lidé, slouží jeho rozvoji.

Bylo by moudré věřit, že společenský pohyb, který přichází z takové dáli, bude zastaven úsilím jedné generace? Myslí si někdo, že demokracie, která zničila feudalismus a přemohla krále, nyní ustoupí před měšťany a bohatými? Zastaví se teď, kdy se stala tak silnou a její protivníci tak slabí?

Kam tedy jdeme? Nikdo to neumí říci; neboť nám už chybějí měřítka pro srovnání: podmínky jsou dnes mezi křesťany rovnější, než byly kdykoli a kdekoli na světě; a tak nám velikost toho, co už bylo vykonáno, brání předvídat, co se ještě vykonat může.

Celá kniha, kterou se chystáte číst, byla napsána pod dojmem jakési nábožné hrůzy, jíž v autorově duši zrodil pohled na onu neodolatelnou revoluci, která si tolik staletí razí cestu všemi překážkami a kterou vidíme i dnes, jak postupuje uprostřed trosek, jež sama způsobila.

Není potřeba, aby sám Bůh promluvil, abychom rozpoznali jisté znamení jeho vůle; stačí zkoumat, kudy jde obvyklá dráha přírody a jaký je trvalý sklon událostí; vím, aniž by Stvořitel pozdvihl hlas, že hvězdy sledují v prostoru křivky, jež naznačil jeho prst.

Kdyby dlouhá pozorování a upřímné rozjímání přivedla dnešní lidi k poznání, že postupný a pokračující rozvoj rovnosti je zároveň minulostí i budoucností jejich dějin, dalo by to pak tomuto rozvoji posvátnou povahu vůle nejvyššího pána. Chtít zastavit demokracii by se pak jevilo jako boj proti samému Bohu, a národům by nezbývalo než se přizpůsobit společenskému stavu, který jim ukládá Prozřetelnost.

Křesťanské národy mi dnes nabízejí znepokojující podívanou; pohyb, který je unáší, je už dost silný na to, aby ho nebylo lze zastavit, a ještě není tak rychlý, abychom si zoufali, že ho dokážeme řídit: jejich osud je v jejich rukou; ale brzy jim unikne.

Poučit demokracii, oživit, pokud lze, její víry, očistit její mravy, uspořádat její pohyby, nahradit její nezkušenost znalostí věcí a její slepé pudy znalostí jejích pravých zájmů; přizpůsobit její vládu dobám

a místům; měnit ji podle okolností a lidí – takový je první úkol uložený dnes těm, kdo vedou společnost.

Nový svět potřebuje novou politickou vědu.

Avšak sotva na to pomýšlíme: postaveni doprostřed rychlé řeky, upíráme tvrdošíjně oči na pár trosek, které ještě vidíme na břehu, zatímco nás proud strhává a pozpátku žene k propastem.

Není v Evropě národa, u něhož by velká sociální revoluce, kterou jsem právě popsal, postupovala rychleji než u nás; ale postupovala tu vždy nazdařbůh.

Ti, kdo stáli v čele státu, nikdy nemysleli na to, že by jí měli něco předem připravit; dokonala se navzdory jim nebo bez jejich vědomí. Nejmocnější, nejvzdělanější a nejmravnější vrstvy národa se jí nikdy nesnažily chopit, aby ji vedly. Demokracie byla tedy ponechána svým divokým pudům; vyrostla jako ony děti, zbavené otcovské péče, které si samy vychovávají v ulicích našich měst a ze společnosti znají jen její neřesti a bídu. Zdálo se, že nikdo o její existenci neví, když se znenadání chopila moci. Všichni se pak s otrockou pokorou podřídili sebemenšímu z jejích přání; uctívali ji jako obraz síly; a když pak sama ochabla pro vlastní výstřelky, zákonodárci pojali neopatrný záměr ji zničit namísto toho, aby ji poučili a opravili, a aniž by jí chtěli ukázat, jak vládnout, mysleli jen na to, jak ji od vlády odstrčit.

Výsledkem bylo, že demokratická revoluce proběhla v materiálu společnosti, aniž by v zákonech, idejích, zvycích a mravech došlo ke změně, jíž by bylo třeba, aby byla ta revoluce prospěšná. Máme tedy demokracii, ale bez toho, co má zmírnit její neřesti a vynést na světlo její přirozené přednosti; a i když už vidíme zla, která přináší, ještě neznáme dobra, která může darovat.

Když královská moc, opřená o aristokracii, pokojně vládla evropským národům, společnost se uprostřed svých strádání těšila z nějakého druhu štěstí, které si lze dnes jen stěží představit a ocenit.

Moc některých poddaných stavěla tyranii knížete nepřekonatelné hráze; a králové, kteří se cítili být v očích zástupu obdařeni téměř božskou povahou, čerpali ze samotné úcty, již vzbuzovali, vůli nezneužívat své moci.

Postaveni v nesmírné dálce od lidu, šlechtici přesto brali na osudu lidu účast se shovívavou klidnou péčí, jakou věnuje pastýř svému stádu; a aniž v chudákovi viděli sobě rovného, bděli nad jeho osudem jako nad zástavou, kterou jim Prozřetelnost svěřila do rukou.

Protože lid nikdy nepojal myšlenku na jiný společenský stav než na vlastní a nikdy si nepředstavil, že by se mohl vyrovnat svým vůdcům, přijímal jejich dobrodiní a nespornil se o jejich práva. Měl je rád, když byli laskaví a spravedliví, a bez obtíží a bez poníženosti se podřizoval jejich tvrdostem jako nevyhnutelným zlům, jež mu seslala boží paže. Zvyk a mravy ostatně stavěly tyranii meze a vybudovaly jakési právo i uprostřed samotné síly.

Protože šlechtici ani nenapadlo, že by jim někdo chtěl odejmout výsady, které považoval za oprávněné, a protože nevolník viděl svou podřízenost jako důsledek nezměnitelného řádu přírody, lze pochopit, že se mezi těmi dvěma vrstvami, tak rozdílně obdařenými osudem, mohla ustavit jakási vzájemná dobrosrdečnost. Byla tehdy ve společnosti nerovnost a byla v ní bída, ale duše nebyly pokaženy.

Není to tedy užívání moci ani zvyk na poslušnost, co kazí lidi; je to užívání moci, kterou lidé pokládají za neoprávněnou, a poslušnost vůči moci, již vidí jako uchvácenou a utlačovatelskou.

Na jedné straně stály statky, síla, volný čas a s nimi vybrané přepychy, jemnosti vkusu, požitky ducha, kult umění; na druhé straně práce, hrubost a nevědomost.

Avšak uprostřed tohoto nevzdělaného a hrubého davu bylo možno potkat ráznou vášeň, štědré city, hluboká přesvědčení a drsné ctnosti.

Takto uspořádané společenské tělo mohlo mít stálost, sílu a především slávu.

Ale hle, stavovské řády se slévají; překážky vztyčené mezi lidmi se snižují; půda se dělí, moc se rozděluje, vzdělanost se šíří, inteligence se vyrovnávají; společenský stav se stává demokratickým a vláda demokracie se konečně pokojně ustavuje v institucích i mravech.

Představuji si tedy společnost, v níž by všichni pokládali zákon za své dílo, milovali ho a bez obtíží se mu podřizovali; v níž by autorita vlády byla ctěna jako nutná, nikoli jako božská, a láska ke státníku v čele by nebyla vášní, nýbrž uvážlivým a klidným citem. Protože by každý měl práva a byl by si jist, že si je udrží, mezi všemi vrstvami by se ustavila mužná důvěra a jakási vzájemná shovívavost, stejně vzdálená pýše jako poníženosti.

Poučen o svých pravých zájmech, lid by chápal, že chce-li užívat statků společnosti, musí přijmout její břemena. Svobodné sdružování občanů by tehdy mohlo nahradit osobní moc šlechticů a stát by byl chráněn před tyranií i svévolí.

Chápu, že v demokratickém státě takto uspořádaném nebude společnost nehybná; ale pohyby společenského tělesa tam mohou být regulované a pokrokové; najde se tam méně nádhery než v lůně aristokracie, ale také méně bídy; požitky tam budou méně krajní a blahobyt obecnější; vědy budou méně velkolepé a nevědomost méně obvyklá; city budou méně prudké a zvyky mírnější; všimneme si tam více neřestí a méně zločinů.

Při nedostatku nadšení a žáru věr obdrží osvěta a zkušenost někdy od občanů velké oběti; každý člověk, stejně slabý, bude cítit stejnou potřebu bližních; a protože bude vědět, že jejich oporu může získat jen pod podmínkou, že jim dá svou spolupráci, bez námahy objeví, že se pro něj zájem jednotlivce slévá se zájmem obecným.

Národ jako celek bude méně skvělý, méně slavný, snad i méně silný; avšak většina občanů v něm bude mít prospěšnější úděl a lid se tam ukáže klidný – ne proto, že by zoufal nad možností mít se lépe, nýbrž proto, že ví, jak se mít dobře.

Pokud by v takovém řádu nebylo všechno dobré a užitečné, společnost by si přinejmenším osvojila vše, co dobrého a užitečného může nabídnout; a lidé by, opouštějíce navždy společenské výhody aristokracie, vzali si z demokracie veškerá dobra, která je ta schopna poskytnout.

My však, když jsme opouštěli společenský stav našich předků, odhazujíce bez výběru jejich zřízení, ideje a mravy – co jsme získali na jejich místo?

Lesk královské moci se vytratil, aniž byl nahrazen majestátem zákonů; dnes lid autoritou pohrdá, ale bojí se jí, a strach z něj vymáhá víc, než mu kdysi dávala úcta a láska.

Vidím, že jsme zničili jednotlivá bytí, která mohla jednotlivě bojovat proti tyranii; ale vidím, jak jediná vláda dědí všechna práva, jež byla odňata rodinám, cechům a jednotlivcům: po někdy utlačovatelské, ale často ochranitelské síle hrstky občanů tak nastupuje slabost všech.

Rozdělení majetků zkrátilo vzdálenost, která oddělovala chudého od bohatého; ale sblížíce se, jak se zdá, nalezli nové důvody k nenávisti vůči sobě; a vrhajíce po sobě pohledy plné hrůzy a závisti, odrážejí se vzájemně od moci; pro jednoho jako pro druhého myšlenka práva neexistuje a síla se jim oběma jeví jako jediný důvod přítomnosti a jediná záruka budoucnosti.

Chudák si uchoval většinu předsudků svých otců, aniž si uchoval jejich víry; jejich nevědomost, aniž by měl jejich ctnosti; přijal za pravidlo svého jednání doktrínu zájmu, aniž by znal její vědu; a jeho sobectví je stejně prosté osvěty, jako byla kdysi prostá jeho obětavost.

Společnost je klidná – ne proto, že by si byla vědoma své síly a svého blahobytu, ale naopak proto, že se cítí slabá a chatrná; bojí se, že úsilím zemře; každý vnímá zlo, ale nikdo nemá odvahu a energii hledat lepší; jsou tu touhy, lítosti, žaly a radosti, které nerodí nic viditelného ani trvalého – podobny vášním starců, jež ústí jen v nemohoucnost.

Opustili jsme tedy, co dobrého mohl předkládat starý stav, aniž jsme získali, co by užitečného mohl nabídnout stav nynější; zbořili jsme aristokratickou společnost a zůstavše samolibě na troskách starého stavení, zdá se, že se tam chceme usadit navždy.

To, co se děje ve světě myšlenek, není o nic méně žalostné.

Francouzská demokracie, znesnadněna ve svém pochodu nebo ponechána bez opory svým neukázněným vášním, rozvrátila vše, s čím se cestou setkala, a otřásla tím, co nezničila. Nebylo ji vidět, jak se zvolna zmocňuje společnosti, aby v ní pokojně ustavila svou vládu; ustavičně kráčela uprostřed zmatku a bouře boje. Rozpálen žárem zápasu, hnán za přirozené meze svého mínění míněními a výstřelky svých protivníků, každý ztrácí z očí samotný předmět svého hledání a vede řeč, jež špatně odpovídá jeho pravým citům a tajným pohnutkám.

Odtud ten podivný zmatek, jehož jsme nuceni být svědky.

Marně hledám ve svých vzpomínkách, nic co by zasluhovalo více bolesti a soucitu nenacházím, než co se děje před našima očima; zdá se, že se dnes zpřetrhalo přirozené pouto, jež spojuje mínění s choutkami a činy s věrami; souznění, které se za všech dob pozorovalo mezi city a idejemi lidí, bylo zřejmě zničeno a vypadá to, jako by byly zrušeny všechny zákony mravní obdoby.

Potkáváme ještě mezi sebou křesťany plné horlivosti, jejichž zbožná duše se ráda sytí pravdami jiného života; ti se bezpochyby vzplanou pro lidskou svobodu, pramen vší mravní velikosti. Křesťanství, jež všechny lidi učinilo rovnými před Bohem, nebude se zdráhat vidět je všechny rovnými před zákonem. Jenže podivným souběhem událostí se náboženství nyní octlo mezi mocnostmi, které demokracie boří, a často se mu stává, že odmítá rovnost, jíž miluje, a proklíná svobodu jako protivníka, zatímco by ji mohlo vzít za ruku a posvětit její úsilí.

Vedle těchto zbožných lidí objevuji jiné, jejichž pohledy jsou spíše obráceny k zemi než k nebi; stoupence svobody ne proto, že by v ní vi-

děli pouze zdroj nejušlechtilejších ctností, nýbrž především proto, že ji považují za zdroj největších statků, upřímně touží zajistit její vládu a dát lidem okusit její dobrodiní: chápu, že se budou spěchat povolat náboženství sobě na pomoc, neboť musejí vědět, že vládu svobody nelze ustavit bez vlády mravů, ani založit mravy bez věr; ale protože zahlédli náboženství v řadách svých protivníků, stačí jim to: jedni je napadají a druzí se je neodváží bránit.

Minulá století viděla duše ničemné a prodejné velebit otroctví, zatímco nezávislí duchové a šlechetná srdce bojovaly bez naděje za záchranu lidské svobody. Dnes se však často setkáváme s lidmi od přirozenosti ušlechtilými a hrdými, jejichž mínění jsou v přímém rozporu s jejich sklony a kteří vychvalují poníženost a podlost, s nimiž pro sebe neznali. A jsou jiní, kteří naopak mluví o svobodě tak, jako by cítili, co je v ní svatého a velkého, a hlasitě dožadují pro lidstvo práv, která sami nikdy neuznávali.

Vidím lidi ctnostné a klidné, které čistota mravů, pokojné zvyky, zámožnost a vzdělání přirozeně staví v čelo obyvatelstva, jež je obklopuje. Plni upřímné lásky k vlasti jsou připraveni přinést pro ni velké oběti; civilizace však v nich často nachází protivníky; zaměňují její zneužití za její dobrodiní a v jejich mysli je představa zlého nerozlučně spjata s představou nového.

Opodál vidím jiné, kteří ve jménu pokroku, usilujíce zhrubnout člověka do materie, chtějí najít užitečné, aniž by se starali o spravedlivé, vědu daleko od věr a blahobyt odděleně od ctnosti: ti se prohlásili za zastánce moderní civilizace a nestoudně se staví do jejího čela, uzurpujíce místo, které jim lidé přenechávají a od něhož je jejich nehodnost odpuzuje.

Kde to jsme?

Zbožní lidé bojují proti svobodě a přátelé svobody napadají náboženství; ušlechtilí a šlechetní duchové chválí otroctví, a sprosté a servilní duše velebí nezávislost; poctiví a vzdělaní občané jsou nepřáteli

všeho pokroku, zatímco lidé bez vlastenectví a bez mravů se staví za apoštoly civilizace a vzdělanosti!

Byla snad všechna století podobná tomu našemu? Měl snad člověk vždy před očima, jako dnes, svět, v němž se nic nedrží pohromadě, kde ctnost je bez génia a génius bez cti; kde se láska k řádu slévá s chutí po tyranech a svatý kult svobody s opovržením zákony; kde svědomí vrhá jen pochybné světlo na lidské skutky; kde se nic už nejeví ani jako zakázané, ani dovolené, ani počestné, ani hanebné, ani pravdivé, ani falešné?

Mám snad věřit, že Stvořitel učinil člověka proto, aby se bez konce zmítal uprostřed duševních strastí, které nás obklopují? Nemohu tomu věřit: Bůh připravuje evropským společnostem budoucnost pevnější a klidnější; neznám jeho záměry, ale nepřestanu v ně věřit proto, že je nedokážu proniknout, a raději budu pochybovat o svém poznání než o jeho spravedlnosti.

Existuje na světě země, kde velká sociální revoluce, o níž mluvím, zřejmě skoro dosáhla svých přirozených mezí; proběhla tam jednoduše a snadno – nebo spíše lze říci, že tato země vidí výsledky demokratické revoluce, která probíhá u nás, aniž by sama revolucí prošla.

Vystěhovalci, kteří se počátkem sedmnáctého století přišli usadit v Americe, jaksi vyňali princip demokracie ze všeho, s čím zápasil v nitru starých evropských společností, a sám o sobě ho přesadili na břehy Nového světa. Tam mohl růst ve svobodě a kráčeje s mravy mohl se pokojně rozvíjet v zákonech.

Zdá se mi nepochybné, že dříve nebo později dospějeme, jako Američané, k téměř úplné rovnosti podmínek. Nevyvozuji z toho však, že bychom byli jednoho dne nuceně povoláni odvodit z takového společenského stavu politické důsledky, které z něj odvodili Američané. Daleko jsem toho přesvědčení, že nalezli jedinou formu vlády, jakou si demokracie může dát; stačí však, že v obou zemích je plodivá příčina

zákonů a mravů tatáž, abychom měli nesmírný zájem vědět, co v každé z nich zrodila.

Nezkoumal jsem tedy Ameriku pouze proto, abych uspokojil zvídavost, byť oprávněnou; chtěl jsem v ní najít poučení, z něhož bychom mohli těžit. Mýlil by se ten, kdo by si myslel, že jsem chtěl psát chvalozpěv; kdokoli bude tuto knihu číst, dobře se přesvědčí, že nic takového nebylo mým záměrem; mým cílem také nebylo doporučovat tu či onu formu vlády obecně; patřím totiž mezi ty, kdo věří, že v zákonech téměř nikdy neexistuje absolutní dobrota; ani jsem si neosoboval soudit, zda je sociální revoluce, jejíž postup se mi zdá nezadržitelný, lidstvu prospěšná či zhoubná; vzal jsem tuto revoluci jako hotovou skutečnost nebo jako skutečnost, která se brzy stane, a mezi národy, které ji viděly probíhat ve svém nitru, jsem hledal ten, u něhož dosáhla nejúplnějšího a nejpokojnějšího rozvoje, abych jasně rozpoznal její přirozené důsledky a pokud možno zahlédl prostředky, jak ji učinit prospěšnou lidem. Přiznávám, že jsem v Americe viděl více než Ameriku; hledal jsem v ní obraz samotné demokracie, jejích sklonů, povahy, předsudků, vášní; chtěl jsem ji poznat, byť jen proto, abychom aspoň věděli, co od ní máme očekávat a čeho se máme obávat.

V první části tohoto díla jsem se tedy pokusil ukázat směr, jímž demokracie, ponechaná v Americe svým sklonům a odevzdaná téměř bez omezení svým pudům, přirozeně vede zákony, běh, jímž pohání vládu, a vůbec moc, kterou získává nad veřejnými věcmi. Chtěl jsem vědět, jaká dobra a zla přináší. Zkoumal jsem, jakých opatření Američané použili, aby ji usměrnili, a jaká opomněli, a pokusil jsem se rozpoznat příčiny, jež jí dovolují vládnout společnosti.

Mým záměrem bylo vylíčit v druhé části vliv, který v Americe mají rovnost podmínek a vláda demokracie na občanskou společnost, na zvyky, ideje a mravy; začínám však pociťovat menší zápal pro dokončení tohoto záměru. Ještě než budu moci splnit úkol, který jsem si uložil, bude má práce téměř zbytečná. Někdo jiný má brzy ukázat čte-

nářům hlavní rysy americké povahy a pod lehkým závojem vážnosti obrazů dodat pravdě půvaby, kterými bych ji ozdobit nedokázal.[1]

Nevím, zda se mi podařilo dát čtenáři poznat, co jsem v Americe viděl, ale jsem si jist, že jsem o to upřímně usiloval a že jsem si nikdy, kromě snad bezděčně, nepodlehl pokušení přizpůsobovat fakta myšlenkám, místo abych myšlenky podřizoval faktům.

Kdykoli bylo možno určitý bod opřít o písemné dokumenty, dbal jsem na to, abych se obrátil k původním textům a nejautentičtějším a nejváženějším dílům.[2] Zdroje jsem uvedl v poznámkách a každý si je může ověřit. Kdykoli šlo o mínění, politické zvyky, pozorování mravů, hledal jsem porady u lidí nejvzdělanějších. Pokud věc byla důležitá nebo pochybná, nespokojoval jsem se s jedním svědkem, nýbrž rozhodoval se jen podle celku svědectví.

Zde musí čtenář nutně věřit mému slovu. Mohl bych často uvést na podporu toho, co tvrdím, autoritu jmen, která zná, nebo která si zaslouží být známa; vystříhal jsem se toho však. Cizinec se u krbu svého hostitele často dozvídá důležité pravdy, které by tento možná zatajil přátelům; člověk se u něho uvolňuje z nutného mlčení; nebojí se jeho nediskrétnosti, neboť odjede. Každé takové svěření jsem si poznamenal, jakmile jsem je přijal, ale ta svěření nikdy neopustí mé desky; raději ublížím úspěchu svých vyprávění, než abych přidal své jméno k seznamu oněch cestovatelů, kteří vracejí trápení a nepříjemnosti za štědrou pohostinnost, které se jim dostalo.

Vím, že navzdory mé péči bude snadné tuto knihu napadnout, pokud ji vůbec někdo napadnout bude chtít.

Ti, kdo se jí budou chtít dívat pozorně do nitra, naleznou, myslím, v celém díle jednu hlavní myšlenku, která tak říkajíc provazuje všechny jeho části. Ale rozmanitost věcí, kterými jsem se musel zabývat, je veliká a kdo se pokusí postavit jediný fakt proti souhrnu faktů, které uvádím, nebo jedinou odloučenou myšlenku proti celku myšlenek, uspěje bez obtíží. Rád bych tedy prosil, aby čtenáři přečetli mou knihu

v tomtéž duchu, který předsedal mé práci, a aby ji posuzovali podle celkového dojmu, který zanechává – jako jsem i já se rozhodoval nikoli pro jediný důvod, nýbrž pro souhrn důvodů.

Nelze také zapomínat, že autor, který chce být pochopen, je nucen dovádět každou svou myšlenku do všech jejích teoretických důsledků, a často až na mez falešného a neuskutečnitelného; neboť je-li někdy nutné odchýlit se v jednání od pravidel logiky, nelze to učinit stejně v řeči; a člověk má v mluvě skoro stejnou nesnáz s nedůsledností, s jakou je obvykle v činech potíž být důsledný.

Končím tím, že sám naznačuji to, co velký počet čtenářů bude považovat za hlavní nedostatek díla. Tato kniha nenásleduje přesně nikoho; psaje ji, nezamýšlel jsem sloužit žádné straně ani proti žádné bojovat; vzal jsem na sebe úkol dívat se – nikoli jinak než strany, nýbrž dále než ony –, a zatímco se ony zabývají zítřkem, chtěl jsem myslet na budoucnost.

Poznámky překladatele

1. Tocqueville naráží na *Marie, ou l'esclavage aux États-Unis* (1835) Gustava de Beaumont, s nímž cestoval po Americe; jde o román zachycující poměry otroků a vztahy ras.
2. V původním vydání následovala tato poznámka s odkazy na užité americké prameny (ústava, zákony jednotlivých států, Jeffersonova korespondence, díla Storyho, Kenta a dalších); v tomto výboru poznámku vypouštíme.

Společenský stav Anglo-Američanů

Společenský stav je obvykle výsledkem určité skutečnosti, někdy zákonů, nejčastěji obou těchto příčin dohromady; jakmile však jednou existuje, lze jej sám považovat za první příčinu většiny zákonů, zvyků a myšlenek, které upravují jednání národů; co nerodí, to pozměňuje.

Chceme-li poznat zákonodárství a mravy národa, musíme tedy začít studiem jeho společenského stavu.

Hlavním rysem společenského stavu Anglo-Američanů je, že je bytostně demokratický

O společenském stavu Anglo-Američanů lze učinit řadu důležitých pozorování, ale jedno z nich vévodí všem ostatním.

Společenský stav Američanů je v nejvyšší míře demokratický. Tuto povahu měl od zrodu kolonií; a má ji ještě více dnes.

V předchozí kapitole jsem řekl, že mezi vystěhovalci, kteří se usadili na pobřeží Nové Anglie, panovala velmi veliká rovnost. V této části Unie nebyl nikdy ani zasazen zárodek aristokracie. Mohly tam vzniknout jen vlivy duchovní. Lid si zvykl ctít určitá jména jako znaky vzdělání a ctnosti. Hlas některých občanů získal nad ním moc, kterou by snad bylo možno s plným právem označit za aristokratickou, kdyby bývala mohla neměnně přecházet z otce na syna.

To se dělo východně od Hudsonu; na jihozápad od této řeky, až dolů k Floridě, tomu bylo jinak.

Ve většině států ležících jihozápadně od Hudsonu se usadili velcí angličtí statkáři. Byly tam zavlečeny aristokratické zásady a s nimi anglické zákony o dědictví. Uvedl jsem důvody, které zabránily tomu, aby v Americe mohla vzniknout mocná aristokracie. Tyto důvody, i když působily i jihozápadně od Hudsonu, měly tam méně síly než na východ od řeky. Na jihu mohl jediný člověk s pomocí otroků obdělávat velké rozlohy půdy. V této části kontinentu tedy existovali bohatí pozemkoví majitelé; jejich vliv však nebyl zcela aristokratický ve smyslu, jak se tomu rozumí v Evropě, neboť neměli žádných výsad a obdělávání otroky jim nedávalo žádné pachtýře, tedy ani žádné klientelstvo. Přesto tvořili velcí statkáři jižně od Hudsonu nadřazenou třídu, která měla své vlastní ideje a chutě a která obecně soustřeďovala politické jednání ve svém středu. Byla to jakási aristokracie málo odlišná od širokého lidu, jehož vášně a zájmy snadno přijímala za vlastní, aniž by budila lásku či nenávist – zkrátka slabá a nepříliš houževnatá. Byla to právě tato třída, která se na jihu postavila do čela povstání: americká revoluce jí vděčí za své největší muže.

V té době se celá společnost otřásla: lid, jehož jménem se bojovalo, lid, který se stal mocí, pojal touhu jednat sám; demokratické pudy se probudily; při lámání jha mateřské země si lidé osvojili chuť k nezávislosti všeho druhu; vlivy jednotlivců postupně ustupovaly; zvyky i zákony se počaly ubírat společně týmž směrem.

Ale byl to zákon o dědictví, který dal rovnosti udělat její poslední krok.

Divím se, že politickí spisovatelé staří i noví nepřisoudili zákonům o dědictví[1] větší vliv v chodu lidských věcí. Je pravda, že tyto zákony patří do občanského řádu; ale měly by stát v čele všech politických institucí, neboť neuvěřitelně působí na společenský stav národů, jehož politické zákony jsou jen výrazem. Mají navíc jistý a jednotný způsob, jak působí na společnost; uchvacují, abych tak řekl, pokolení ještě před jejich narozením. Jejich prostřednictvím je člověk vyzbrojen

téměř božskou mocí nad budoucností svých bližních. Zákonodárce jednou upraví posloupnost občanů a pak odpočívá po celá století: pohyb daný jeho dílu – ruku může odtáhnout; stroj jede svou vlastní silou a směruje jakoby sám od sebe k cíli předem určenému. Pokud je ustrojen jedním způsobem, sjednocuje, soustřeďuje, kupí kolem jedné hlavy majetek a brzy nato i moc; z půdy jako by nechával tryskat aristokracii. Veden jinými zásadami a vržen na jinou cestu, jedná ještě rychleji; rozděluje, rozmělňuje, rozptyluje majetek i moc; člověka někdy děsí rychlost jeho postupu; ztráceje naději, že by jej zastavil, hledá přinejmenším, jak mu klást překážky; chce vyvážit jeho působení úsilím opačným – marná snaha! Drtí nebo tříští vše, s čím se setká, pozdvihuje se a stále padá zpět na půdu, až na ní není vidět nic než pohyblivý a nehmatatelný prach, na němž se usazuje demokracie.

Když zákon o dědictví dovoluje – a tím spíš když přikazuje – rovné rozdělení otcových statků mezi všechny děti, mají jeho účinky dvojí povahu; je důležité je od sebe pečlivě odlišit, i když oba směřují k témuž cíli.

Mocí dědického zákona přináší smrt každého majitele revoluci ve vlastnictví; nejen že statky mění pány, ale mění, abych tak řekl, i svou povahu; neustále se tříští do menších a menších dílů.

To je přímý a tak říkajíc hmotný účinek zákona. V zemích, kde zákonodárství zavádí rovnost dílů, musejí tedy statky, a zvláště pozemkové majetky, trvale směřovat ke zmenšování. Nicméně účinky této zákonné úpravy by se projevily jen pozvolna, kdyby byl zákon ponechán sám sobě; neboť pokud rodina nemá víc než dvě děti (a průměr rodin v zalidněné zemi, jakou je Francie, prý není větší než tři), tyto děti, dělící se o majetek svého otce a své matky, nebudou chudší, než každý z nich individuálně.

Jenže zákon o rovném dělení nepůsobí jen na osud majetku; působí na samotnou duši majitelů a volá si na pomoc jejich vášně. Jsou to

jeho nepřímé účinky, které rychle ničí velké majetky, a zvláště velké statky.

U národů, u nichž je dědický zákon postaven na právu prvorozenectví, přecházejí pozemkové statky nejčastěji z pokolení na pokolení, aniž se dělí. Z toho plyne, že duch rodu se tak říkajíc materializuje v půdě. Rodina představuje půdu, půda představuje rodinu; udržuje její jméno, původ, slávu, moc, ctnosti. Je to nepomíjivý svědek minulosti a vzácná záruka budoucí existence.

Když zákon o dědictví zavádí rovné dělení, ničí důvěrné spojení, které existovalo mezi rodinným duchem a zachováním půdy; půda přestává představovat rodinu, protože se musí nevyhnutelně po jedné či dvou generacích rozdělit; je zjevné, že se musí stále zmenšovat a nakonec úplně zmizet. Synové velkého statkáře, pokud jich není mnoho, nebo pokud jim osud přeje, mohou si udržet naději, že nebudou méně bohatí než jejich otec, nikoli však, že budou vlastnit tytéž statky; jejich bohatství se bude nutně skládat z jiných prvků než jeho.

Jenže od okamžiku, kdy pozemkovému majiteli odejmete velký cit, vzpomínky, pýchu, ctižádost držet půdu, můžeme být jisti, že ji dřív nebo později prodá, protože má velký peněžitý zájem na jejím prodeji – movité kapitály nesou vyšší úrok a mnohem snáz slouží k uspokojení okamžitých vášní.

Jakmile jsou velké pozemkové majetky jednou rozděleny, už se neskládají; neboť malý vlastník si vydělá na svém poli, poměrně vzato, víc než velký vlastník na svém,[2] a prodává je proto mnohem dráž. Ekonomické výpočty, které bohatého přiměly prodat rozsáhlé statky, mu tak tím spíš zabrání kupovat drobné, aby je skládal do velkých.

To, čemu se říká rodinný duch, je často založeno na iluzi osobního sobectví. Člověk se snaží jakoby zvěčnit a prodloužit se ve svých prapravnucích. Tam, kde rodinný duch končí, osobní sobectví se vrací ke skutečnosti svých sklonů. Jelikož rodina už není v mysli ničím víc než čímsi mlhavým, neurčitým, nejistým, každý se soustřeďuje na pohodlí

přítomnosti; myslí se na zabezpečení té nejbližší příští generace, a nic víc.

Člověk se tedy nesnaží své rodině zajistit trvalost, nebo přinejmenším ne skrze pozemkové vlastnictví.

Dědický zákon tedy nejen ztěžuje rodinám uchovávat tytéž statky vcelku, ale bere jim také touhu o to usilovat a strhává je, abych tak řekl, aby na svém vlastním zániku spolupracovaly.

Zákon o rovném dělení postupuje dvěma cestami: působí na věc, působí na člověka; a působí-li na člověka, dojde skrze něj k věci.

Oběma způsoby se mu daří hluboce zasáhnout pozemkové vlastnictví a rychle rozpustit rodiny i jmění.[3]

Jistě nám, Francouzům devatenáctého století, kteří jsme denními svědky politických a sociálních změn, jež dědický zákon rodí, nepřísluší zpochybňovat jeho moc. Vidíme ho den co den, jak znovu a znovu přechází po naší půdě, boří zdi našich domů a zrušuje ohrady našich polí. Jestliže však dědický zákon už mezi námi mnoho vykonal, mnoho mu ještě zbývá vykonat. Naše vzpomínky, mínění a zvyky mu kladou mocné překážky.

Ve Spojených státech je jeho dílo rozkladu téměř dokončeno. Tam lze studovat jeho hlavní výsledky.

Anglické zákonodárství o předávání majetku bylo v době revoluce zrušeno téměř ve všech státech.

Zákon o svěřenství byl pozměněn tak, aby bránil volnému oběhu majetku už jen neznatelně.

První pokolení přešlo; půda se začala dělit. Pohyb se stával stále rychlejší, čím více plynul čas. Dnes, kdy sotva uplynulo šedesát let, je podoba společnosti už k nepoznání: rody velkých pozemkových majitelů téměř všechny pohltil obecný dav. Ve státě New York, kde jich bylo napočítáno velmi mnoho, dvě sotva stěží plují na hladině propasti, která je chystá spolknout. Synové těchto zámožných občanů jsou dnes obchodníky, advokáty, lékaři. Většina z nich klesla do nejhlubší nezná-

mosti. Poslední stopa dědičných hodností a rozdílů je zničena; dědický zákon srovnal všude.

Nejde tedy o to, že by ve Spojených státech, jako jinde, nebylo bohatých; neznám dokonce ani zemi, kde by láska k penězům zaujímala v srdci člověka širší místo a kde by se vyznávalo hlubší pohrdání k teorii trvalé rovnosti statků. Ale jmění tam obíhá s neuvěřitelnou rychlostí a zkušenost učí, že je vzácné vidět dvě generace, jak sklízejí jeho příznivé plody.

Tento obraz, jakkoli živě podán, dává jen neúplnou představu o tom, co se děje v nových státech Západu a Jihozápadu.

Koncem minulého století začali odvážní dobrodruzi pronikat do údolí Mississippi. Byl to jakoby nový objev Ameriky: záhy se tam vrhl hlavní proud přistěhovalectví; viděli jsme pak, jak z pouště náhle vyrůstají neznámé společnosti. Státy, jejichž jméno před několika málo lety ještě neexistovalo, zaujaly místo v americké Unii. Právě na Západě lze pozorovat demokracii, jak dosáhla své krajní meze. V těchto státech, jakoby zahozených osudem, přišli obyvatelé teprve včera na půdu, kterou obývají. Sotva se znají navzájem a nikdo zpravidla nezná dějiny svého nejbližšího souseda. V této části amerického kontinentu obyvatelstvo tedy uniká nejen vlivu velkých jmen a velkých bohatství, ale i té přirozené aristokracii, která plyne ze vzdělanosti a ctnosti. Nikdo tam nevykonává tu úctyhodnou moc, již lidé přiznávají vzpomínce na život strávený konáním dobra před jejich zraky. Nové státy Západu už mají obyvatele; společnost tam ještě není.

Nejsou však stejná jen jmění; rovnost se v Americe rozšiřuje až do jisté míry i na inteligenci sama.

Nemyslím, že by na světě existovala země, kde by, poměřeno s počtem obyvatel, bylo tak málo nevzdělanců a tak málo učenců jako v Americe.

Základní vzdělání je tam dostupné každému; vyšší vzdělání téměř nikomu.

To se chápe snadno a je to jakoby nutný důsledek toho, co jsme uvedli výše.

Téměř všichni Američané mají hmotné zajištění; mohou si tedy snadno opatřit první prvky lidských znalostí.

V Americe je málo bohatých; téměř všichni Američané tedy potřebují vykonávat povolání. A každé povolání vyžaduje učení. Američané tedy mohou obecné kultuře inteligence věnovat jen první roky života: v patnácti letech vstupují do kariéry; takže jejich vzdělání nejčastěji končí v době, kdy to naše začíná. Pokračuje-li i dál, soustřeďuje se už jen na předmět speciální a výnosný; věda se studuje jako řemeslo a bere se z ní jen to, co má okamžitě uznávanou užitečnost.

V Americe začínala většina bohatých jako chudí; téměř všichni, kdo si dnes dopřávají volno, byli v mládí lidmi zaneprázdněnými; z toho plyne, že když člověk ještě má chuť na studium, nemá čas se mu věnovat; a když získá čas se mu věnovat, chuť už nemá.

V Americe tedy neexistuje třída, v níž by se zalíbení v duchovních požitcích přenášelo spolu s dědičnou zámožností a volným časem a která by držela v úctě práce ducha.

A tak tam chybí vůle věnovat se takovým pracím stejně jako možnost.

V Americe se ustavila v oblasti lidských poznatků jakási střední úroveň. Všechny mysli se k ní přiblížily; jedny tím, že se povznesly, druhé tím, že se snížily.

Setkáváme se tam tedy s nesmírným počtem jednotlivců, kteří mají přibližně stejný počet pojmů v náboženství, dějinách, přírodních vědách, politické ekonomii, zákonodárství, vládě.

Nerovnost inteligence pochází přímo od Boha a člověk nedokáže zabránit, aby se neustále znovu objevovala.

Z toho však, co jsme právě řekli, aspoň vyplývá, že inteligence, ač zůstávají nerovné, jak chtěl Stvořitel, mají k dispozici rovné prostředky.

Tak tedy dnes v Americe prvek aristokratický, od svého zrodu vždy slabý, je – ne-li zničen – alespoň oslaben natolik, že je nesnadné mu v chodu věcí přiznat jakýkoli vliv.

Čas, události a zákony tam naopak učinily prvek demokratický nejen převažujícím, ale takříkajíc jediným. Není tam vidět žádný vliv rodu ani stavu; často tam nelze objevit ani individuální vliv, který by trval o něco déle.

Amerika tedy ve svém společenském stavu nabízí nejpodivnější úkaz. Lidé jsou si tam rovnější jměním i inteligencí – jinak řečeno rovnoměrněji silní – než v jakékoli zemi světa a než byli v jakémkoli století, na něž dějiny pamatují.

Politické důsledky společenského stavu Anglo-Američanů

Politické důsledky takového společenského stavu lze snadno odvodit.

Je nemožné pochopit, že by rovnost nakonec neprostoupila i do politického světa, jako to učinila jinde. Nelze si představit, že by lidé byli věčně mezi sebou nerovní v jednom bodě a rovní v ostatních; dojdou tedy po určitém čase k rovnosti ve všech.

A já znám jen dva způsoby, jak nechat rovnost vládnout v politickém světě: musí se dát práva každému občanovi, nebo žádnému.

Pro národy, které dospěly do téhož společenského stavu jako Anglo-Američané, je tedy velmi těžké vidět střední cestu mezi svrchovaností všech a absolutní mocí jediného.

Nelze si zastírat, že společenský stav, který jsem právě popsal, se stejně snadno hodí k oběma těmto důsledkům.

Je totiž mužná a oprávněná vášeň pro rovnost, která podněcuje lidi chtít, aby všichni byli silní a vážení. Tato vášeň směřuje k tomu, aby pozvedla malé do řad velkých, ale v srdci lidském je i zkažená chuť po rovnosti, která nutí slabé přitahovat silné k své úrovni a která přivádí lidi k tomu, aby dávali přednost rovnosti v otroctví před nerovností ve svobodě. Není to tak, že by národy, jejichž společenský stav je demokratický, přirozeně svobodou pohrdaly; mají pro ni naopak pudovou náklonnost. Jenže svoboda není hlavním a trvalým cílem jejich touhy; co milují láskou věčnou, je rovnost; ke svobodě se vrhají prudkým popudem a náhlými výpady, a pokud cíle minou, smiřují se s tím; ale nic jim nedokáže nahradit rovnost a dřív by zemřeli, než aby ji ztratili.

Z druhé strany, když jsou si občané téměř všichni rovni, je pro ně těžké hájit svou nezávislost proti útokům moci. Nikdo z nich není tak

silný, aby sám bojoval s úspěchem, a jen spojení sil všech může zajistit svobodu. Takové spojení však není vždycky k dispozici.

Národy tedy mohou z téhož společenského stavu vyvodit dva velké politické důsledky: tyto důsledky se nesmírně liší, ale oba vycházejí z téže skutečnosti.

Anglo-Američané, kteří jako první stáli před touto hrozivou alternativou, jak jsem ji právě popsal, měli to štěstí, že unikli absolutní moci. Okolnosti, původ, vzdělanost a především mravy jim dovolily založit a udržet svrchovanost lidu.

Poznámky překladatele

1. „Zákony o dědictví“: Tocqueville míní zákony určující, jak se dědí majetek, zvláště zda musí být rozdělen rovným dílem mezi potomky (jak zavedl francouzský občanský zákoník z roku tisíc osm set čtyři), nebo zda přechází nerozdělen na prvorozeného (anglické prvorozenectví, zrušené v jednotlivých amerických státech většinou po roce tisíc sedm set sedmdesát šest).
2. Tocqueville zde přejímá tehdejší fyziokratickou myšlenku, že malý rolník obdělává svou půdu intenzivněji, protože na ní bezprostředně závisí; proto z ní vytěží poměrně více než velký statkář z pole, které propachtoval.
3. V originále zde následuje poznámka autora s odkazy na americké právní prameny; v tomto výboru ji vypouštíme.

O všemohoucnosti většiny ve Spojených státech a jejích účincích (1. část)

Je v samé podstatě demokratických vlád, že nadvláda většiny je v nich absolutní; neboť mimo většinu v demokraciích nestojí nic, co by odolávalo.

Většina amerických ústav se tuto přirozenou sílu většiny snažila ještě uměle zesílit.[1]

Zákonodárství je ze všech politických mocí ta, která se nejochotněji podřizuje většině. Američané chtěli, aby členové zákonodárných sborů byli jmenováni **přímo** lidem a na **velmi krátké období**, aby se museli podřizovat nejen obecným názorům, ale i každodenním vášním svých voličů.

Vybírali členy obou komor ze stejných vrstev a jmenovali je stejným způsobem; tak jsou pohyby zákonodárného sboru skoro stejně rychlé a neméně nezadržitelné, jako pohyby jediného shromáždění.

Zákonodárný sbor takto ustanovený pak soustřeďuje v sobě téměř celou vládu.

Zatímco zákon posiloval moci, které byly od přirozenosti silné, stále více oslaboval ty, které byly od přirozenosti slabé. Zástupcům výkonné moci nepřiznával ani stabilitu, ani nezávislost; a tím, že je zcela podřídil rozmarům zákonodárného sboru, odňal jim i tu málo moci, kterou by jim byla povaha demokratické vlády jinak dovolila vykonávat.

V několika státech vydával soudní moc do volby většiny a ve všech činil, jaksi, její existenci závislou na moci zákonodárné, když zástupcům přiznával právo stanovit každoročně plat soudců.

Zvyklosti šly ještě dál než zákony.

Ve Spojených státech se šíří zvyk, který nakonec promění záruky zastupitelské vlády v prázdná slova: velmi často se stává, že voliči, jmenujíce poslance, mu nakreslí plán jednání a uloží mu určitý počet pozitivních závazků, od nichž se nijak nesmí odchýlit. Nebýt hluku, bylo by to, jako by sama většina rokovala na veřejném náměstí.

Několik zvláštních okolností činí v Americe moc většiny nejen převažující, ale nezadržitelnou.

Morální nadvláda většiny se zčásti opírá o myšlenku, že víc moudrosti a vzdělanosti je v mnoha spojených lidech než v jednom, ve velkém počtu zákonodárců než ve volbě. Je to teorie rovnosti aplikovaná na inteligence. Tato doktrína útočí na pýchu člověka v jejím posledním útočišti: proto ji menšina přijímá jen s obtížemi; zvyká si na ni jen postupně. Jako všechny moci – a snad víc než kterákoli z nich – potřebuje tedy moc většiny trvat, aby se jevila jako oprávněná. Když se teprve ustavuje, vymáhá si poslušnost silou; teprve po dlouhém životě pod jejími zákony si k ní začínáme vytvářet úctu.

Myšlenku, že má většina díky své vzdělanosti právo vládnout společnosti, přinesli na půdu Spojených států jejich první obyvatelé. Tato myšlenka, která by sama stačila na to, aby vytvořila svobodný národ, přešla dnes do mravů a nachází se až v nejmenších zvycích života.

Francouzi za staré monarchie pokládali za jistou věc, že král se nemůže nikdy mýlit; a když se mu stalo, že učinil zle, mysleli, že vina leží na jeho rádcích. To úžasně usnadňovalo poslušnost. Člověk mohl brblat na zákon, aniž by přestal milovat a ctít zákonodárce. Američané mají o většině stejné mínění.

Morální nadvláda většiny se také opírá o zásadu, že zájmy většího počtu musí být upřednostněny před zájmy menšího. A snadno chápe-

me, že úcta, kterou lidé mají k tomuto právu většího počtu, přirozeně roste nebo klesá podle stavu stran. Když je národ rozdělen mezi několik velkých, nesmiřitelných zájmů, výsada většiny bývá často odmítána, protože podrobit se jí by bylo příliš bolestné.

Kdyby ve Spojených státech existovala třída občanů, kterou by se zákonodárce snažil zbavit jistých výlučných výhod, držených po staletí, a chtěl ji svést z vyvýšené pozice zpět mezi dav, je pravděpodobné, že by se menšina jeho zákonům tak snadno nepodrobila.

Protože však Spojené státy osídlili lidé mezi sebou rovní, zatím mezi zájmy jejich různých obyvatel není přirozený a trvalý rozpor.

Existuje společenský stav, v němž členové menšiny nemohou doufat, že by k sobě přitáhli většinu, protože by k tomu museli opustit sám předmět boje, který s ní vedou. Aristokracie se například nemůže stát většinou, pokud si uchovává své výlučné výsady, a nemůže své výsady vzdát, aniž by přestala být aristokracií.

Ve Spojených státech se politické otázky nemohou klást tak obecně a absolutně, a všechny strany jsou připraveny uznat práva většiny, protože všechny doufají, že je jednoho dne budou moci vykonávat ve svůj prospěch.

Většina má tedy ve Spojených státech nesmírnou faktickou moc a téměř stejně velkou moc v mínění; a jakmile se jednou v nějaké otázce vytvoří, nejsou tam, abych tak řekl, žádné překážky, které by mohly její postup, neřku-li zastavit, byť jen zpomalit a dát jí čas vyslechnout si nářky těch, které cestou drtí.

Důsledky tohoto stavu věcí jsou pro budoucnost zhoubné a nebezpečné.

Jak všemohoucnost většiny zvyšuje v Americe zákonodárnou a správní nestabilitu, která je demokraciím přirozená

Mluvil jsem už dříve o neřestech, které jsou vlastní vládě demokracie; není mezi nimi jediná, která by nerostla zároveň s mocí většiny.

Abych začal od té nejviditelnější ze všech:

Zákonodárná nestabilita je zlo vrozené demokratické vládě, protože je v povaze demokracií přivádět k moci nové lidi. Toto zlo je však více či méně velké podle moci a prostředků, které jsou zákonodárci přiznány.

V Americe se úřadu, který tvoří zákony, dává svrchovaná moc. Může se rychle a nezadržitelně vrhat za každou svou touhou a každý rok jsou mu dáváni jiní zástupci. To znamená, že se přijalo přesně to spojení, které nejvíc svědčí demokratické nestálosti a které demokracii dovoluje uplatňovat její proměnlivé vůle na věcech nejdůležitějších.

A tak je dnes Amerika zemí, kde zákony mají nejkratší trvání. Téměř všechny americké ústavy byly za posledních třicet let novelizovány. Není tedy amerického státu, který by v tomto období nebyl změnil zásadu svých zákonů.

Co se týká zákonů samotných, stačí pohlédnout do archivů jednotlivých států Unie, abychom se přesvědčili, že v Americe se činnost zákonodárce nikdy nezpomaluje. Není to tak, že by americká demokracie byla svou povahou nestálejší než jiná, ale byly jí dány prostředky, aby sledovala v tvorbě zákonů přirozenou nestálost svých sklonů.[2]

Všemohoucnost většiny a rychlý a absolutní způsob, jímž se její vůle ve Spojených státech provádějí, nečiní nestálým jen zákon; stejný vliv má i na výkon zákona a na činnost veřejné správy.

Jelikož je většina jedinou mocí, které stojí za to se zalíbit, lidé se s žárem zapojují do děl, která podniká; ale od chvíle, kdy její pozornost zabloudí jinam, veškerá úsilí ustávají; zatímco ve svobodných státech Evropy, kde má správní moc samostatnou existenci a zajištěné postavení, se vůle zákonodárce dál vykonávají, i když se už sám zabývá jinými věcmi.

V Americe se k určitým zlepšením přistupuje s mnohem větší horlivostí a činorodostí, než kdekoli jinde.

V Evropě se na tytéž věci vynakládá nesrovnatelně menší sociální síla, zato však trvalejší.

Před několika lety začali někteří zbožní muži zlepšovat stav věznic. Veřejnost se na jejich hlas rozhorlila a obroda zločinců se stala věcí lidovou.

Nové věznice tehdy vyrůstaly jedna za druhou. Poprvé pronikla do kobek vedle myšlenky trestu i myšlenka nápravy viníka. Jenže šťastná revoluce, k níž se veřejnost s takovou vroucností přidávala a kterou současné úsilí občanů činilo nezadržitelnou, se nemohla uskutečnit během jediného okamžiku.

Vedle nových trestnic, jejichž výstavbu urychlovala vůle většiny, zůstávaly staré věznice a stále v sobě chovaly velký počet viníků. A tyto se zdály být ještě nezdravější a kazitelnější, čím se nové stávaly nápravnějšími a zdravějšími. Tento dvojí účinek lze snadno pochopit: většina, zaujatá myšlenkou založit nové zařízení, zapomínala na to, které už existovalo. Když každý odvracel oči od předmětu, který už nepoutal zrak pána, dozor přestal fungovat. Spásná pouta kázně se nejprve uvolnila a brzy nato se zpřetrhala. A vedle věznice – trvalého památníku mírnosti a vzdělanosti naší doby – stála kobka připomínající barbarství středověku.

Tyranie většiny

Pokládám za bezbožnou a odpornou zásadu, že by ve věcech vlády měla většina národa právo činit cokoli; a přitom pramen veškeré moci kladu do vůle většiny. Jsem v rozporu sám se sebou?

Existuje obecný zákon, jenž byl učiněn nebo přinejmenším přijat ne pouze většinou tohoto či onoho národa, nýbrž většinou všech lidí. Tím zákonem je spravedlnost.

Spravedlnost tedy tvoří mez práva každého národa.

Národ je jako porota, která má zastupovat obecné lidské společenství a uplatňovat spravedlnost, jež je jeho zákonem. Má porota, která zastupuje společnost, mít víc moci, než samotná společnost, jejíž zákony uplatňuje?

Když tedy odmítám poslechnout nespravedlivý zákon, neupírám většině právo rozkazovat; jen se odvolávám od svrchovanosti lidu ke svrchovanosti lidského rodu.

Jsou lidé, kteří se nebáli říct, že národ ve věcech, které se týkají jen jeho, nemůže zcela vybočit z mezí spravedlnosti a rozumu, a že by se tedy nemělo bát svěřit veškerou moc většině, která jej zastupuje. Ale to je řeč otroka.

Co jiného je většina pojatá kolektivně než jedinec, který má mínění a nejčastěji i zájmy opačné jinému jedinci, jemuž se říká menšina? Nuže, pokud připustíte, že člověk odětý všemohoucností jí může zneužít proti svým protivníkům, proč nepřipustíte totéž u většiny? Změnili snad lidé svou povahu, když se spojili? Stali se snad trpělivějšími vůči překážkám, když se stali silnějšími?[3] Já tomu věřit nedovedu; a moc činit cokoli, kterou odmítám přiznat jedinému ze svých bližních, nikdy nepřiznám ani jejich většině.

Nejde o to, že bych pro uchování svobody věřil, že se dá v jedné vládě smísit několik zásad tak, aby se postavily skutečně proti sobě.

Vláda zvaná smíšená mi vždy připadala jako přelud. Nic takového jako smíšená vláda (ve smyslu, jaký slovu obvykle dávají) ve skutečnosti neexistuje, protože v každé společnosti se dřív nebo později objeví jedna hybná zásada, která ovládne ostatní.

Anglie minulého století, jíž se tak rádo zmiňuje jako příkladu tohoto druhu vlády, byla bytostně aristokratickým státem, přestože v sobě chovala velké prvky demokracie; neboť zákony a mravy tam byly ustaveny tak, že aristokracie v nich musela nakonec vždy převládnout a vést veřejné věci podle své vůle.

Omyl pocházel z toho, že lidé viděli ustavičný zápas zájmů velkých se zájmy lidu a nemysleli na nic jiného než na ten boj, místo aby věnovali pozornost výsledku boje, což byl ten důležitý bod. Když společnost opravdu dospěje ke smíšené vládě – tedy k vládě skutečně rozdělené mezi opačné zásady –, vstoupí do revoluce nebo se rozpadne.

Mám tedy za to, že je potřeba vždy někde položit společenskou moc nadřazenou všem ostatním, ale věřím, že svoboda je v nebezpečí, když tato moc nemá před sebou žádnou překážku, která by mohla zadržet její postup a dát jí čas, aby se sama zmírnila.

Všemohoucnost sama o sobě mi připadá jako věc špatná a nebezpečná. Její výkon se mi zdá přesahovat síly člověka, ať je kýmkoli, a jen Boha vidím, že může být všemohoucím beze škody, protože jeho moudrost a spravedlnost se stále rovnají jeho moci. Není tedy na zemi autorita sama o sobě natolik úctyhodná, ani odětá tak posvátným právem, abych ji chtěl nechat jednat bez dohledu a vládnout bez překážek. Když tedy vidím, že se právo a schopnost činit cokoli propůjčuje jakékoli moci – ať se jmenuje lid nebo král, demokracie nebo aristokracie, ať se vykonává v monarchii nebo v republice –, říkám: tady je zárodek tyranie, a hledám, kde jít žít pod jinými zákony.

Co nejvíc vytýkám demokratické vládě, jak byla uspořádána ve Spojených státech, není, jak mnoho lidí v Evropě tvrdí, její slabost, nýbrž naopak její neodolatelná síla. A co mě v Americe nejvíce odpuzuje, není krajní svoboda, jaká tam panuje, nýbrž malá míra záruky, kterou tam najdeme proti tyranii.

Když ve Spojených státech někdo – člověk nebo strana – trpí bezprávím, ke komu se chcete, aby se obrátil? K veřejnému mínění? Vždyť to tvoří většinu; k zákonodárnému sboru? Zastupuje většinu a slepě ji poslouchá; k výkonné moci? Je jmenována většinou a slouží jí jako pasivní nástroj; k ozbrojené moci? Ozbrojená moc není nic jiného, než většina ve zbrani; k porotě? Porota je většina odětá právem vynášet rozsudky: dokonce i soudci jsou v některých státech voleni většinou. Jakkoli nespravedlivé nebo nerozumné je opatření, které vás zasáhlo, musíte se mu tedy podrobit.[4]

Poznámky překladatele

1. V původním vydání následovala autorova poznámka s poukazem na texty jednotlivých amerických ústav; v tomto výboru ji vypouštíme.
2. Tatáž připomínka.
3. V původní poznámce Tocqueville připomíná, že v demokraciích je většina pokušena používat moc k vlastnímu prospěchu stejně, jako to činí absolutní vládce.
4. V původní poznámce Tocqueville uvádí příklad incidentu z Baltimoru za války v roce tisíc osm set dvanáct; v tomto výboru je za-

řazen do části 04.

O všemohoucnosti většiny ve Spojených státech a jejích účincích (2. část)

Představte si naopak zákonodárný sbor sestavený tak, aby zastupoval většinu, aniž by byl nutně otrokem jejích vášní; výkonnou moc, která by měla sílu sobě vlastní, a soudní moc nezávislou na obou předchozích; stále budete mít demokratickou vládu, ale téměř už žádné naděje pro tyranii.

Neříkám, že by se v dnešní době v Americe tyranie uplatňovala často; říkám, že proti ní tam není záruky a že příčiny mírnosti vlády je třeba hledat spíše v okolnostech a mravech, než v zákonech.

Vliv všemohoucnosti většiny na svévoli amerických veřejných úředníků

Je třeba dobře rozlišovat svévoli od tyranie. Tyranie se může uplatňovat prostřednictvím zákona a tehdy není svévolná; svévole se může uplatňovat ve prospěch ovládaných a tehdy není tyranská.

Tyranie se obyčejně svévole chápe, ale v nouzi se bez ní obejde.

Ve Spojených státech všemohoucnost většiny podporuje zákonný despotismus zákonodárce a zároveň i svévoli úředníka. Většina, která je absolutní paní, co se tvorby zákona i dohledu nad jeho výkonem týká, mající stejný dozor nad vládci jako nad ovládanými, se dívá na veřejné úředníky jako na své pasivní zřízence a ráda jim svěřuje péči

o uskutečňování svých záměrů. Nevchází tedy předem do podrobností jejich povinností a nenamáhá se definovat jejich práva. Zachází s nimi, jak by zacházel pán se svými služebníky, kdyby, vida je stále působit před svýma očima, mohl jejich jednání kdykoli řídit nebo opravovat.

Zákon nechává americké úředníky obecně mnohem volnější, než ty naše, v kruhu, který kolem nich vytyčuje. Někdy se dokonce stává, že jim většina dovoluje z toho kruhu vystoupit. Chráněni míněním většího počtu a opřeni o jeho podporu si tehdy troufají na věci, nad nimiž se i Evropan přivyklý svévoli ještě diví. Takto se v lůně svobody tvoří zvyky, které jí jednoho dne mohou být zhoubné.

O moci, jakou v Americe většina vykonává nad myšlením

Když prozkoumáme, jak se ve Spojených státech vykonává myšlení, teprve pak jasně uvidíme, nakolik moc většiny převyšuje všechny moci, které v Evropě známe.

Myšlení je neviditelná a téměř neuchopitelná moc, která si zahrává se všemi tyraniemi. Dnes nejabsolutnější vládci Evropy nedokážou zabránit, aby určité myšlenky nepřátelské jejich autoritě tajně nekolovaly v jejich státech, až po samý jejich dvůr. V Americe tomu tak není: pokud je většina nejistá, lidé mluví; ale od okamžiku, kdy se nenávratně vyslovila, všichni mlčí a přátelé i nepřátelé zdají se pak přimykat společně k jejímu vozu. Důvod je prostý: není monarchy tak absolutního, který by dokázal shromáždit do své ruky všechny síly společnosti a přemoci odpor tak, jak to dokáže většina odětá právem tvořit a vykonávat zákony.

Král má ostatně jen moc hmotnou, která působí na činy a nedokáže se dotknout vůle; většina je však odětá silou zároveň hmotnou i mravní, která působí na vůli stejně jako na činy a která zároveň brání i uskutečnění, i touze po uskutečnění.

Neznám země, kde by panovala obecně menší nezávislost ducha a opravdovější svoboda diskuse, než v Americe.

Není teorie náboženská či politická, kterou by nebylo možno svobodně hlásat v ústavních státech Evropy a která by nepronikla i do ostatních; neboť není v Evropě země natolik podrobené jediné moci, aby ten, kdo tam chce říci pravdu, nenalezl oporu schopnou jej uklidnit o následcích jeho nezávislosti. Je-li nešťastný, že žije pod absolutní vládou, má pro sebe často lid; žije-li v zemi svobodné, může se v nouzi uchýlit pod ochranu královské autority. Aristokratická část společnos-

ti ho podporuje v demokratických zemích a demokracie v ostatních. Avšak v lůně demokracie organizované tak, jako je ta ve Spojených státech, narazíme jen na jedinou moc, jediný prvek síly a úspěchu, a mimo něj nic.

V Americe většina kreslí kolem myšlení ohromný kruh. Uvnitř těchto hranic je spisovatel svobodný; ale běda mu, pokud se je odváží překročit. Nemusí se bát vyhoření na hranici, ale je vydán napospas pohrdání všeho druhu a každodennímu pronásledování. Politická dráha je mu uzavřena: urazil jedinou moc, která má schopnost mu ji otevřít. Odmítají se mu i sláva. Než publikoval své názory, věřil, že má přívržence; teď, když se všem odhalil, se mu zdá, že žádné nemá; neboť ti, kdo jej odsuzují, se vyjadřují nahlas, zatímco ti, kdo s ním smýšlejí stejně, avšak nemají jeho odvahu, mlčí a vzdalují se. Nakonec ustupuje, ohýbá se pod každodenním tlakem a vrací se k mlčení, jako by měl výčitky, že řekl pravdu.

Řetězy a kati – to jsou hrubé nástroje, jichž používala kdysi tyranie; v naší době však civilizace zdokonalila i sám despotismus, jenž se zdál už nemít co nového se naučit.

Vládci kdysi, abych tak řekl, násilí zhmotňovali; demokratické republiky naší doby jej učinily stejně intelektuálním, jako je lidská vůle, kterou chce donutit. Pod absolutní vládou jediného despotismus, aby se dostal k duši, zasahoval hrubě tělo; a duše, unikajíc jeho ranám, se vznášela slavně nad něj; v demokratických republikách však tyranie nepostupuje takto; nechává tělo a jde přímo k duši. Pán tam už neříká: „Budeš smýšlet jako já, nebo zemřeš“; říká: „Máš svobodu nesmýšlet jako já; tvůj život, tvůj majetek, všechno ti zůstává; ale od tohoto dne jsi mezi námi cizincem. Své výsady občana si zachováš, ale budou ti k ničemu; neboť budeš-li ucházet se o přízeň svých spoluobčanů, oni ti ji neudělí, a budeš-li žádat jen jejich úctu, i tu budou předstírat, že ti odpírají. Zůstaneš mezi lidmi, ale ztratíš svá práva na lidství. Když se přiblížíš k svým bližním, oni budou od tebe prchat jako od bytosti

nečisté; a ti, kdo věří v tvou nevinu, i ti tě opustí, neboť by jim pak lidé prchali také. Jdi v pokoji, nechávám tě naživu, ale nechávám tě žít životem horším než smrt."

Absolutní monarchie despotismus zneuctily; dejme si pozor, aby ho demokratické republiky znovu neuvedly do úcty a aby mu, čině jej těžším pro některé, nevzaly v očích většího počtu jeho ohavnou podobu a jeho zotročující povahu.

U nejhrdějších národů Starého světa byla vydána díla, jejichž cílem bylo věrně vylíčit neřesti a směšnosti současníků; La Bruyère obýval palác Ludvíka Čtrnáctého, když psal svou kapitolu o velmožích, a Molière kritizoval dvůr ve hrách, které dával hrát před dvořany. Jenže moc vládnoucí ve Spojených státech si takovou hru nedá líbit. Sebelehčí výtka ji zraňuje, i nejmenší štiplavá pravda ji děsí; a musí se chválit vše, od forem jejího jazyka po její nejpevnější ctnosti. Žádný spisovatel, ať je sebeslavnější, neunikne této povinnosti kadidelnit svým spoluobčanům. Většina tedy žije v neustálém zbožňování sebe sama; jen cizinci a zkušenost dokážou dopravit určité pravdy k uším Američanů.

Pokud Amerika neměla ještě velké spisovatele, nemusíme hledat důvody jinde: literární génius neexistuje bez svobody ducha a v Americe není svobody ducha.

Inkvizice nikdy nedokázala zabránit tomu, aby ve Španělsku nekolovaly knihy odporující víře většiny. Nadvláda většiny ve Spojených státech dokázala víc: vzala lidem i samu myšlenku takovou knihu vydat. V Americe narazíte na nevěřící, ale nevíra tam nemá, abych tak řekl, žádný hlas.

Vidíme vlády, které se snaží chránit mravy odsuzováním autorů obscénních knih. Ve Spojených státech se za takové knihy nikdo neodsuzuje; ale ani nikdo nemá chuť je psát. Není to tak, že by všichni občané měli čisté mravy, ale většina má mravy řádné.

Zde je užívání moci bezpochyby dobré; a mluvím proto jen o moci samé. Tato nezadržitelná moc je trvalou skutečností a její dobré užívání je jen náhodou.

Vliv tyranie většiny na národní povahu Američanů; o dvorském duchu ve Spojených státech

Vliv toho, o čem jsem hovořil, je zatím v politické společnosti ještě slabě patrný; ale je už vidět mrzuté účinky na národní povaze Američanů. Myslím, že právě stále rostoucímu působení despotismu většiny ve Spojených státech je třeba připisovat zejména malý počet pozoruhodných mužů, kteří dnes vystupují na politické scéně.

Když propukla americká revoluce, objevili se v zástupech; veřejné mínění tehdy řídilo vůle, ale netyranizovalo je. Slavní mužové té doby, kteří se svobodně připojili k pohybu duchů, měli velikost sobě vlastní; vyzařovali svůj lesk na národ a nepůjčovali si jej od něj.

V absolutních vládách velmoži v blízkosti trůnu lichotí vášním pána a dobrovolně se podřizují jeho rozmarům. Masa národa se však otroctví nepropůjčuje; podrobuje se mu často ze slabosti, ze zvyku nebo z nevědomosti; někdy z lásky ke království nebo ke králi. Viděli jsme národy, které braly jakousi radost a pýchu v tom, že obětovaly svou vůli vůli vladařově, a tak si udržovaly jakousi duševní nezávislost i uprostřed poslušnosti. U těchto národů najdeme spíše strádání než ponížení. Je ostatně velký rozdíl mezi tím, dělat něco, s čím nesouhlasíme, a předstírat, že souhlasíme s tím, co děláme: první je věcí slabocha, druhé patří jen do návyků lokaje.

Ve svobodných zemích, kde je každý víceméně vyzýván, aby řekl své mínění o věcech státu; v demokratických republikách, kde se veřejný život ustavičně mísí se soukromým, kde je svrchovaná moc přístupná ze všech stran a kde stačí pozdvihnout hlas, aby pronikl až k jejímu uchu – tam najdeme mnohem víc lidí, kteří se snaží spekulovat na její slabosti a žít na účet jejích vášní, než v absolutních monarchiích. Není

to tak, že by tam byli lidé od přirozenosti horší než jinde, ale pokušení je tam silnější a je nabízeno naráz většímu počtu. Výsledkem je mnohem obecnější úpadek duší.

Demokratické republiky dávají dvorský duch do dosahu velkého počtu lidí a vnášejí jej naráz do všech tříd. To je jedna z hlavních výtek, které lze proti nim vznést.

To platí zvláště v demokratických státech uspořádaných jako americké republiky, kde má většina nadvládu tak absolutní a nezadržitelnou, že člověk musí jakoby vzdát se svých občanských práv – ba takříkajíc i své lidské kvality –, chce-li se odchýlit od cesty, kterou mu vytyčila.

Mezi nesmírným zástupem, který se ve Spojených státech tísní na politické dráze, jsem viděl jen málo mužů, kteří by projevovali onu mužnou upřímnost, onu rázovitou nezávislost myšlení, která Američany často odlišovala v dřívějších dobách a která všude, kde ji najdeme, tvoří jakoby vrcholný rys velkých charakterů. Na první pohled by se zdálo, že v Americe všechny duchy formovali podle stejného vzoru, tak přesně se drží týchž cest. Cizinec sice někdy potká Američany, kteří se odchylují od strohosti vzorců; ti pak litují zkaženosti zákonů, vrtkavosti demokracie a jejího nedostatku vzdělanosti; často dokonce přistoupí k tomu, aby poukázali na vady, které pokřivují národní povahu, a naznačí prostředky, které by bylo možno použít k jejich nápravě; ale nikdo kromě vás jim nenaslouchá, a vy, kterému svěřují tyto tajné myšlenky, jste pouhý cizinec a projdete tudy. Rádi vám svěří pravdy, které jsou vám k ničemu, a sotva sestoupí na veřejné náměstí, vedou řeč jinou.

Jestliže se tyto řádky někdy dostanou do Ameriky, jsem si jist dvěma věcmi: za prvé, že čtenáři se jednohlasně ozvou, aby mě odsoudili; za druhé, že mnozí z nich mě v hloubi svědomí absolvují.

Slyšel jsem ve Spojených státech mluvit o vlasti. Setkal jsem se se skutečným vlastenectvím v lidu; často jsem je marně hledal v těch,

kdo mu vládnou. Toto se chápe snadno analogií: despotismus kazí mnohem víc toho, kdo se mu podrobuje, než toho, kdo jej ukládá. V absolutních monarchiích má král často velké ctnosti; ale dvořané jsou vždy sprostí.

Je pravda, že v Americe dvořané neříkají: „Vaše Milosti“ a „Vaše Veličenstvo“ – velký a zásadní rozdíl –, ale ustavičně mluví o přirozené vzdělanosti svého pána; nevypisují soutěž o otázku, která z ctností vladařových si zasluhuje nejvíc obdivu, neboť ujišťují, že má všechny ctnosti, aniž by je získal, a abych tak řekl, aniž by to chtěl; nedávají mu své ženy a dcery, aby je ráčil povznést do stavu svých milenek, ale obětujíce mu svá mínění, prostituují sebe samé.

Moralisté a filozofové v Americe nejsou nuceni halit svá mínění do závojů alegorie; ale než se odváží vyslovit nepříjemnou pravdu, říkají: „Víme, že mluvíme k lidu, který je tak povznesen nad lidské slabosti, že vždy zůstává pánem sebe sama. Nemluvili bychom tak, kdybychom se neobraceli k lidem, které jejich ctnosti a jejich vzdělanost činí jedinými mezi všemi hodnými zůstat svobodnými.“

Jak mohli pochlebníci Ludvíka Čtrnáctého dělat něco lepšího?

Já věřím, že ve všech vládách, ať jsou jakékoli, se poníženost přilepí k síle a lichocení k moci. A znám jen jeden způsob, jak zabránit tomu, aby se lidé neklesli: nepropůjčovat nikomu spolu s všemohoucností svrchovanou moc je ponížit.

Že největší nebezpečí amerických republik pochází z všemohoucnosti většiny

Vlády obvykle zahynou nemohoucností nebo tyranií. V prvním případě jim moc uniká; ve druhém jim ji vyrvou.

Mnozí lidé, vidouce demokratické státy upadat v anarchii, mysleli, že vláda je v těchto státech slabá a nemohoucí. Pravda je, že jakmile mezi stranami vzplane válka, vláda ztrácí svou účinnost ve společnosti. Ale nemyslím, že by povaha demokratické moci spočívala v tom, že jí chybí síla a prostředky; naopak věřím, že téměř vždy ji ničí zneužití jejích sil a špatné použití jejích prostředků. Anarchie se téměř vždy rodí z její tyranie nebo z její neschopnosti, nikoli však z její nemohoucnosti.

Nelze zaměňovat stabilitu se silou, velikost věci s jejím trváním. V demokratických republikách moc, která řídí[1] společnost, není stabilní, neboť často mění ruce i předmět. Ale všude, kam se obrátí, je její síla téměř nezadržitelná.

Vláda amerických republik se mi zdá stejně centralizovaná a energičtější než vláda absolutních monarchií Evropy. Nemyslím tedy, že by zahynula slabostí.[2]

Pokud se v Americe někdy ztratí svoboda, bude třeba vinit všemohoucnost většiny, která přivede menšiny k zoufalství a donutí je povolat na pomoc hmotnou sílu. Uvidíme tehdy anarchii, ale přijde jako důsledek despotismu.

Prezident James Madison vyjádřil tytéž myšlenky. (Viz *Federalistu*, číslo padesát jedna.)

„V republikách je nesmírně důležité," praví, „nejen chránit společnost před útiskem těch, kdo jí vládnou, ale i zajistit jednu část společnosti před nespravedlností druhé. Spravedlnost je cíl, k němuž musí směřovat každá vláda; je to cíl, který si lidé stanoví, když se spojují do společnosti. Národy budou vždy usilovat o tento cíl, dokud jej nedosáhnou nebo neztratí svou svobodu.

Kdyby existovala společnost, v níž by nejmocnější strana byla schopna snadno spojit své síly a utiskovat tu slabší, bylo by lze mít za to, že v této společnosti vládne anarchie, stejně jako ve stavu přírodním, kde slabší jedinec nemá žádnou záruku proti násilí silnějšího; a stejně jako ve stavu přírodním nejistota a vratkost osudu přivedou silnější k tomu, aby se podrobili vládě, která chrání slabé stejně jako je; tak i v anarchické vládě povedou tytéž pohnutky postupně nejmocnější strany k tomu, aby si přály vládu, jež dokáže chránit stejnou měrou všechny strany, silné i slabé. Kdyby byl stát Rhode Island oddělen od Konfederace a vydán vládě lidové, vykonávané svrchovaně v úzkých hranicích, nelze pochybovat, že tyranie většin by tam učinila výkon práv tak nejistým, že by lidé začali volat po moci úplně nezávislé na lidu. Samy frakce, které by ji činily nezbytnou, by k ní pak kvapem volaly."

Jefferson také říkal: „Výkonná moc v naší vládě není jediná; snad ani není hlavním předmětem mé starosti. Tyranie zákonodárců je v současnosti a bude ještě po mnoho let nejobávanějším nebezpečím. Tyranie moci výkonné přijde na řadu též, ale v období vzdálenějším."[3]

Rád v této věci cituji Jeffersona před každým jiným, neboť ho považuji za nejmocnějšího apoštola, jakého kdy demokracie měla.

Poznámky překladatele

1. Tocqueville zdůrazňuje slovo *dirige*, aby odlišil řídící moc (v demokraciích měnlivou) od moci ve smyslu vykonávání nad společností, která zůstává silná.
2. V původním vydání následovaly dvě autorovy poznámky, v nichž Tocqueville dokládá své tvrzení příklady z americké správy; v tomto výboru je vypouštíme.
3. Dopis Thomase Jeffersona Jamesi Madisonovi z patnáctého března roku tisíc sedm set osmdesát devět.

Filozofická metoda Američanů

Myslím, že v civilizovaném světě není země, kde by se filozofii věnovalo méně pozornosti než ve Spojených státech.

Američané nemají vlastní filozofickou školu a málo se starají o ty, které rozdělují Evropu; sotva znají jejich jména.

Je však snadné vidět, že téměř všichni obyvatelé Spojených států vedou svou mysl týmž způsobem a řídí ji podle týchž pravidel; mají tedy, aniž si kdy dali práci ta pravidla definovat, jistou filozofickou metodu, která je jim všem společná.

Vymknout se duchu soustavy, jhu zvyku, maximám rodu, mínění třídy a do jisté míry i předsudkům národa; brát tradici jen jako sdělení a přítomná fakta jen jako užitečný materiál pro to, aby se dělalo jinak a lépe; hledat v sobě samém a jen v sobě důvod věcí; směřovat k výsledku, aniž by se nechal spoutat prostředkem; a mířit k podstatě skrze formu – to jsou hlavní rysy toho, co bych nazval filozofickou metodou Američanů.

A jdu-li ještě dále a hledám mezi těmito rozmanitými rysy ten hlavní, který by shrnoval téměř všechny ostatní, zjišťuji, že ve většině operací ducha se každý Američan dovolává jen individuálního úsilí svého rozumu.

Amerika je tedy jednou ze zemí světa, kde se nejméně studuje a kde se nejlépe dodržují pokyny Descartesovy. Tomu se nemůžeme divit.

Američané nečtou díla Descartesova, protože jejich společenský stav je odvrací od spekulativních studií, a řídí se jeho zásadami, pro-

tože tentýž společenský stav přirozeně připravuje jejich mysl, aby je přijala.

Uprostřed ustavičného pohybu, který panuje v lůně demokratické společnosti, pouto, které spojuje pokolení mezi sebou, se uvolňuje nebo trhá; každý tam snadno ztrácí stopu po myšlenkách svých předků a nestará se o ně.

Lidé, kteří žijí v takové společnosti, také nemohou čerpat své věření z mínění třídy, k níž patří, neboť už, abych tak řekl, žádné třídy nejsou, a ty, které ještě existují, jsou složeny z tak pohyblivých prvků, že by nad svými členy těleso nikdy nemohlo vykonávat skutečnou moc.

Co se vlivu týká, který může mít inteligence jednoho člověka na druhého, je nutně značně omezený v zemi, kde si občané – stavší se téměř rovnými – jsou všichni velmi blízcí a nespatřujíce v nikom znamení nesporné velikosti a nadřazenosti, jsou neustále navraceni ke svému vlastnímu rozumu jako k nejzjevnějšímu a nejbližšímu pramenu pravdy. Pak už není zničena jen důvěra v určitého člověka, ale samotná chuť věřit jakémukoli člověku na slovo.

Každý se tedy uzavírá úzce do sebe a odtud si činí nárok soudit svět.

Zvyk, v němž Američané jsou, že berou pravidlo svého úsudku jen ze sebe samých, vede jejich mysl k dalším návykům.

Protože vidí, že řeší bez pomoci všechny malé nesnáze, které jim přináší praktický život, snadno z toho usuzují, že vše na světě je vysvětlitelné a že nic tam nepřesahuje meze inteligence.

A tak snadno popírají to, čemu nerozumějí: dává jim to malou víru v neobyčejné a téměř nepřemožitelný odpor k nadpřirozenému.

Protože jsou zvyklí dovolávat se vlastního svědectví, rádi vidí předmět, jímž se zabývají, velmi zřetelně; zbavují ho tedy, pokud mohou, jeho obalu, odhrnují vše, co je od něj odděluje, a odstraňují vše, co jej skrývá zraku, aby jej viděli zblízka a za plného světla. Tato dispozice

jejich mysli je brzy přivádí k pohrdání formami, které považují za zbytečné a nepohodlné závoje postavené mezi ně a pravdu.

Američané tedy nepotřebovali čerpat svou filozofickou metodu z knih; našli ji v sobě samých. Totéž řeknu o tom, co se stalo v Evropě.

Tatáž metoda se v Evropě ustavila a zobecnila teprve do té míry, nakolik se podmínky staly rovnějšími a lidé podobnějšími.

Uvažme na okamžik posloupnost dob:

V šestnáctém století reformátoři podrobují individuálnímu rozumu některá dogmata staré víry, zatímco mu nadále uzavírají diskusi o všech ostatních. V sedmnáctém století Bacon v přírodních vědách a Descartes ve vlastní filozofii ruší přijaté formule, boří nadvládu tradic a svrhávají autoritu mistra.

Filozofové osmnáctého století, zobecňujíce konečně tutéž zásadu, podnikají dílo podrobit individuálnímu zkoumání každého člověka předmět všech jeho vír.

Kdo nevidí, že Luther, Descartes a Voltaire se posloužili touž metodou a že se liší jen větším nebo menším uplatněním, které jí přisoudili?

Odkud pochází, že se reformátoři tak úzce uzavřeli do kruhu náboženských myšlenek? Proč Descartes, který chtěl používat svou metodu jen v určitých věcech, ačkoli ji učinil schopnou aplikovat na všechny, prohlásil, že se má soudit podle sebe sama jen ve věcech filozofie a nikoli politiky? Jak se stalo, že se v osmnáctém století najednou vyvodily z téže metody obecné aplikace, které Descartes a jeho předchůdci neviděli nebo je odmítli objevit? A konečně odkud pochází, že v této době ona metoda, o níž mluvíme, náhle vystoupila ze škol, aby pronikla do společnosti a stala se společným pravidlem inteligence, a že poté, co získala oblibu u Francouzů, byla okázale přijata nebo potají následována všemi evropskými národy?

Filozofická metoda, o níž mluvíme, mohla vzniknout v šestnáctém století, upřesnit se a zobecnit v sedmnáctém; ale nemohla být obecně

přijata v žádném z nich. Politické zákony, společenský stav, zvyky mysli, které z těchto prvotních příčin plynou, tomu bránily.

Byla objevena v době, kdy se lidé začínali vyrovnávat a navzájem si být podobnými. Mohla být obecně následována jen ve stoletích, kdy se podmínky konečně staly téměř stejnými a lidé téměř podobnými.

Filozofická metoda osmnáctého století není tedy jen francouzská, nýbrž demokratická, a to vysvětluje, proč byla tak snadno přijata v celé Evropě, jejíž tvář tolik přispěla změnit. Není to proto, že by Francouzi změnili své staré víry a pozměnili své staré mravy, že převrátili svět; je to proto, že jako první zobecnili a vynesli na světlo filozofickou metodu, s jejíž pomocí bylo snadné napadnout všechno staré a otevřít cestu všemu novému.

A jestliže se mě nyní ptají, proč je v naší době tatáž metoda přísněji dodržována a častěji aplikována u Francouzů než u Američanů, u nichž je rovnost přesto právě tak úplná a starší, odpovím, že to zčásti souvisí se dvěma okolnostmi, které je nejprve třeba dobře pochopit.

Je to náboženství, které dalo vzniknout anglo-americkým společnostem; na to se nikdy nesmí zapomínat: ve Spojených státech se tedy náboženství splétá se všemi národními návyky a všemi city, které vlast vzbuzuje; to mu dodává zvláštní sílu.

K tomuto mocnému důvodu přidejte druhý, který není o nic méně silný: v Americe si náboženství, abych tak řekl, samo položilo své meze; náboženský řád zůstal zcela odlišný od politického řádu, takže bylo možné snadno měnit staré zákony, aniž by se otřáslo starými vírami.

Křesťanství tedy zachovalo velký vliv na mysl Američanů; a co chci zvláště zdůraznit, nevládne tam jen jako filozofie, kterou člověk přijímá po zkoumání, nýbrž jako náboženství, v něž se věří bez diskuse.

Ve Spojených státech se křesťanské sekty donekonečna rozrůzňují a stále se mění; ale křesťanství samo je ustavenou a nezadržitelnou

skutečností, kterou nikdo nenapadá ani nehájí.

Američané, přijavše bez zkoumání hlavní dogmata křesťanského náboženství, musejí stejně přijímat velký počet mravních pravd, jež z nich plynou a jsou s nimi spjaty. To omezuje v úzkých mezích působení individuálního rozboru a odnímá mu několik nejdůležitějších lidských mínění.

Druhá okolnost, o níž jsem mluvil, je tato:

Američané mají demokratický společenský stav a ústavu, ale neprošli demokratickou revolucí. Dospěli téměř takoví, jací jsou dnes, na půdu, kterou obývají. To je velmi důležité.

Není revoluce, která by neotřásla starými vírami, neoslabila autoritu a nezatemnila obvyklé ideje. Každá revoluce má tedy víceméně za následek, že vydává lidi sobě samým a otevírá před myslí každého z nich prázdný a téměř bezmezný prostor.

Když se podmínky stanou rovnými po dlouhém boji mezi různými třídami, z nichž byla stará společnost složena, závist, nenávist a opovržení k sousedovi, pýcha a přehnaná sebedůvěra, zabírají, abych tak řekl, lidské srdce a tvoří po určitou dobu jeho vládu. To, nezávisle na rovnosti, mocně přispívá k tomu, aby lidi rozdělilo; aby si navzájem nedůvěřovali v úsudku a aby hledali světlo jen sami v sobě.

Každý se tehdy snaží si vystačit a klade si za slávu vytvořit si ve všech věcech vlastní víry. Lidé už jsou spojeni jen zájmy, a ne idejemi, a řeklo by se, že lidská mínění netvoří už nic víc, než jakýsi duševní prach, který se zmítá do všech stran, aniž by se mohl shromáždit a ustálit.

Nezávislost mysli, kterou rovnost předpokládá, není tedy nikdy tak velká a nepůsobí tak přehnaně, jako v okamžiku, kdy se rovnost začíná ustavovat, a během obtížné práce, která ji zakládá. Je tedy třeba pečlivě rozlišovat ten druh duchovní svobody, kterou rovnost může dát, od anarchie, jíž přináší revoluce. Je nutné posuzovat každou z těchto

dvou věcí zvlášť, abychom si nedělali o budoucnosti přemrštěné naděje a obavy.

Věřím, že lidé, kteří budou žít v nových společnostech, budou často používat svůj individuální rozum; ale daleko jsem toho, abych věřil, že ho budou často zneužívat.

To souvisí s příčinou, která je obecněji uplatnitelná ve všech demokratických zemích a která tam dlouhodobě musí udržet v pevných – a někdy úzkých – mezích individuální nezávislost myšlení.

Řeknu ji v následující kapitole.

Jak ve Spojených státech náboženství umí využít demokratických instinktů

Ustavil jsem v jedné z předchozích kapitol, že se lidé neobejdou bez dogmatických věr a že je dokonce velmi žádoucí, aby takové víry měli. Dodávám zde, že ze všech dogmatických věr se mi zdají být nejžádoucnější víry dogmatické ve věcech náboženství; to lze velmi jasně vyvodit, i když si všímáme pouze zájmů tohoto světa.

Není téměř žádné lidské jednání, jakkoli zvláštní bychom je předpokládali, které by nevzešlo z velmi obecné myšlenky, kterou si lidé udělali o Bohu, o jeho vztazích k lidskému rodu, o povaze jejich duše a o jejich povinnostech vůči bližním. Nelze zařídit, aby tyto ideje nebyly společným pramenem, z něhož plyne vše ostatní.

Lidé mají tedy nesmírný zájem na tom, aby si učinili pevné ideje o Bohu, své duši, svých obecných povinnostech vůči svému stvořiteli a bližním; neboť pochybnost o těchto prvotních bodech by vydala všechno jejich jednání náhodě a odsoudila by je jaksi k neuspořádanosti a nemohoucnosti.

To je tedy předmět, v němž je nejdůležitější, aby každý z nás měl pevné ideje, a bohužel to je také ten, v němž je nejobtížnější, aby každý ponechaný sám sobě, pouhým úsilím svého rozumu, k pevným idejím dospěl.

Jen duchové velmi osvobození od obvyklých starostí života, velmi pronikaví, velmi obratní, velmi cvičení, mohou s pomocí mnoha času a péče proniknout až k těmto tak nutným pravdám.

A přesto vidíme, že i tito filozofové jsou téměř vždy obklopeni nejistotami; že na každém kroku se přirozené světlo, které je ozařuje, zatemňuje a hrozí uhasnout, a že navzdory veškerému úsilí byli dosud s to objevit jen malý počet protichůdných pojmů, mezi nimiž lidská mysl plave nepřetržitě tisíce let, aniž by dokázala pevně uchopit pravdu nebo třebas najít nové omyly. Taková studia jsou daleko nad průměrnou schopností lidí, a i kdyby jim většina lidí byla schopna věnovat se, je zjevné, že by na to neměla kdy.

Pevné ideje o Bohu a lidské povaze jsou nezbytné pro každodenní praxi jejich života, a právě tato praxe jim brání, aby je mohli získat.

To mi připadá jedinečné. Mezi vědami jsou některé, které jsou užitečné davu a dostupné mu; jiné jsou dostupné jen málo lidem a většina, která potřebuje jen jejich nejvzdálenější použití, se jimi nezabývá; avšak každodenní praxe této je nezbytná všem, i když její studium je většině nedostupné.

Obecné ideje o Bohu a o lidské povaze jsou tedy mezi všemi idejemi těmi, které je nejvhodnější odejmout obvyklému působení individuálního rozumu a u nichž je nejvíc co získat a nejméně co ztratit uznáním autority.

Prvním úkolem – a jednou z hlavních výhod náboženství – je poskytnout o každé z těchto prvotních otázek řešení jasné, přesné, davu srozumitelné a velmi trvanlivé.

Jsou náboženství velmi mylná a velmi nesmyslná; nicméně lze říci, že každé náboženství, které zůstává v kruhu, který jsem právě naznačil, a nenárokuje si vystupovat z něj – jak se o to pokoušelo mnoho z nich –, aby zastavovalo ze všech stran svobodný rozlet lidského ducha, ukládá inteligenci spásné jho; a je třeba uznat, že i když nespasí lidi na druhém světě, je přinejmenším velmi užitečné pro jejich štěstí a velikost na tomto.

To platí zejména pro lidi, kteří žijí ve svobodných zemích.

Když je u národa náboženství zničeno, pochybnost se zmocňuje nejvyšších částí inteligence a napůl ochromuje všechny ostatní. Každý si zvyká mít jen zmatené a proměnlivé pojmy o věcech, které nejvíc zajímají jeho bližní a jeho samotného; člověk špatně brání svá mínění, nebo je opouští; a jelikož si zoufá, že by sám dokázal vyřešit největší problémy, které lidský úděl předkládá, zbaběle se omezuje na to, aby na ně nemyslel.

Takový stav nemůže než oslabit duše; uvolňuje péra vůle a připravuje občany k otroctví.

Tehdy se nejen stává, že si nechávají brát svobodu; často ji sami vydávají.

Když přestává existovat autorita ve věcech náboženství stejně jako ve věcech politických, lidé se brzy zděsí pohledu na tuto bezmeznou nezávislost. Toto neustálé zmítání se všeho je znepokojuje a unavuje. Protože se vše pohybuje ve světě inteligencí, chtějí přinejmenším, aby bylo vše pevné a stabilní v řádu hmotném; a protože už nedokážou obnovit své staré víry, dávají si pána.

Já pochybuji, že by člověk kdy mohl snášet zároveň úplnou náboženskou nezávislost a úplnou politickou svobodu; a jsem sveden věřit, že nemá-li víry, musí sloužit, a je-li svobodný, musí věřit.

Nevím však, zda tato velká užitečnost náboženství není ještě viditelnější u národů s rovnými podmínkami než u všech ostatních.

Je třeba uznat, že rovnost, která přináší světu velká dobra, vnuká zároveň lidem – jak bude ukázáno níže – velmi nebezpečné pudy; vede k tomu, aby se izolovali jeden od druhého a aby se každý z nich zabýval jen sám sebou.

Nepřiměřeně otevírá jejich duši lásce k hmotným požitkům.

Největší předností náboženství je, že vnuká pudy přímo opačné. Není náboženství, které by nekladlo předmět lidských tužeb za a nad statky země, a které by přirozeně nepozdvihovalo jeho duši k oblastem daleko vznešenějším, než jsou oblasti smyslů. Není ani nábožen-

ství, které by každému neukládalo nějaké povinnosti vůči lidskému rodu nebo společně s ním, a které by jej tak tu a tam neodtahovalo od rozjímání nad sebou samým. To nacházíme i v nejmylnějších a nejnebezpečnějších náboženstvích.

Náboženské národy jsou tedy od přirozenosti silné právě tam, kde jsou demokratické národy slabé; což dobře ukazuje, jak je důležité, aby si lidé uchovali náboženství, když se stávají rovnými.

Nemám právo ani vůli zkoumat nadpřirozené prostředky, jichž Bůh používá, aby přivedl náboženskou víru do srdce člověka. V tuto chvíli pohlížím na náboženství jen z čistě lidského hlediska; hledám, jakým způsobem si mohou nejsnáze uchovat svou nadvládu v demokratických stoletích, do nichž vstupujeme.

Ukázal jsem, jak v časech vzdělanosti a rovnosti lidská mysl jen s obtížemi přijímá dogmatické víry a jak jejich potřebu silně pociťuje jen ve věcech náboženství. To ukazuje především, že v těchto stoletích musí náboženství zůstávat zdrženlivěji než v jakýchkoli jiných v mezích sobě vlastních a nepokoušet se z nich vystupovat; neboť pokud by chtěla rozšířit svou moc dále, než na náboženské věci, hrozí jim, že jim nebudou věřit v ničem. Musí tedy pečlivě vytyčit kruh, v němž si nárokují zastavit lidskou mysl, a za ním ji nechat zcela svobodnou a vydat ji sobě samé.

Mohamed dal sestoupit z nebe a vložil do Koránu nejen náboženské doktríny, nýbrž politické maximy, občanské a trestní zákony, vědecké teorie. Evangelium naopak mluví jen o obecných vztazích lidí s Bohem a mezi sebou. Mimo to nic nehlásá a nic nenařizuje věřit. To samo o sobě, mezi tisíci jinými důvody, stačí k tomu, aby se ukázalo, že první z těchto dvou náboženství nemůže dlouho vládnout v časech vzdělanosti a demokracie, zatímco druhé je určeno vládnout v těchto stoletích jako ve všech ostatních.

Pokud pokračuji ve zkoumání dále, zjišťuji, že aby se náboženství mohla, lidsky řečeno, udržet v demokratických stoletích, nestačí jen,

aby se pečlivě uzavřela do kruhu věcí náboženských. Jejich moc závisí mnoho i na povaze věr, které vyznávají, na vnějších formách, které přijímají, a na povinnostech, které ukládají.

To, co jsem řekl dříve – že rovnost vede lidi k velmi obecným a rozsáhlým idejím –, se musí chápat zvláště ve věci náboženství. Lidé podobní a rovní snadno pojmou představu jediného Boha, který každému z nich ukládá stejná pravidla a dává jim budoucí štěstí za stejnou cenu. Idea jednoty lidského rodu je ustavičně navrací k ideji jednoty Stvořitele, zatímco naopak lidé navzájem velmi oddělení a velmi nepodobní ochotně dospívají k tomu, aby si udělali tolik božstev, kolik je národů, kast, tříd a rodin, a aby si narýsovali tisíc různých cest, jimiž lze jít do nebe.

Nelze popřít, že samo křesťanství jaksi podlehlo tomuto vlivu, který na náboženské víry vykonává společenský a politický stav.

V okamžiku, kdy se křesťanské náboženství objevilo na zemi, Prozřetelnost, která nepochybně připravovala svět na jeho příchod, shromáždila velkou část lidského rodu, jako nesmírné stádo, pod žezlem Caesarů. Lidé, kteří tvořili ten zástup, se mezi sebou velmi lišili; měli však tento společný bod, že všichni poslouchali tytéž zákony; a každý z nich byl tak slabý a tak malý vůči velikosti knížete, že se všichni jevili jako rovní, když je někdo přišel srovnávat s ním.

Je třeba uznat, že tento nový a zvláštní stav lidstva musel disponovat lidi, aby přijali obecné pravdy, které křesťanství učí; a to pomáhá vysvětlit snadný a rychlý způsob, jímž tehdy proniklo do lidské mysli.

Opak se potvrdil po pádu říše.

Když se římský svět, abych tak řekl, roztříštil na tisíce střepů, každý národ se vrátil ke své prvotní individualitě. Brzy se uvnitř týchž národů stupnice hodností donekonečna rozrůznily; rasy se vyznačily; kasty rozdělily každý národ na několik národů. Uprostřed tohoto obecného úsilí, které jako by hnalo lidské společnosti k tomu, aby se samy rozdělovaly v tolik úlomků, kolik si bylo možno představit, křesťanství

neztrácelo z očí hlavní obecné ideje, které vyneslo na světlo. Nicméně, pokud to bylo v jeho silách, se zdálo přizpůsobovat novým sklonům, které tříštění lidského druhu rodilo. Lidé pokračovali v uctívání jediného Boha, stvořitele a udržovatele všech věcí; ale každý národ, každé město, a abych tak řekl, každý člověk věřil, že může získat nějakou zvláštní výsadu a vytvořit si u svrchovaného pána zvláštní ochránce. Jelikož nebylo možno rozdělit samo Božství, přinejmenším se znásobili a nad míru zvětšili jeho vykonavatelé; hold náležející andělům a svatým se stal pro většinu křesťanů téměř modloslužebným kultem, a bylo možno se na okamžik obávat, že se křesťanské náboženství vrátí k náboženstvím, která přemohlo.

Zdá se mi zjevné, že čím více hranice, které oddělovaly národy v lůně lidstva a občany uvnitř každého národa, směřují zmizet, tím více se lidská mysl obrací, jakoby sama od sebe, k ideji jediné a všemohoucí bytosti, která rovnoměrně a týmž způsobem rozdává každému člověku tytéž zákony. Je tedy zvláště v těchto demokratických stoletích důležité nenechat zaměňovat hold vzdávaný druhotným vykonavatelům s kultem, který náleží pouze Stvořiteli.

Jiná pravda se mi zdá velmi jasná: náboženství se musí v demokratických časech méně zatěžovat vnějšími úkony než v jakýchkoli jiných.

Ukázal jsem v souvislosti s filozofickou metodou Američanů, že nic lidskou mysl v časech rovnosti nebouří více než představa, že se má podřídit formám. Lidé, kteří žijí v těchto časech, snášejí netrpělivě obrazy; symboly se jim zdají dětinskými úskoky, jichž se používá k tomu, aby se zahalily nebo ozdobily před jejich zrakem pravdy, které by bylo přirozenější jim ukázat nahé a za plného světla; zůstávají chladní před podívanou na obřady a přirozeně připisují podrobnostem kultu jen druhotnou důležitost.

Ti, kdo mají ve stoletích demokracie určovat vnější formu náboženství, musí tyto přirozené pudy lidské inteligence pozorně vnímat, aby proti nim nezápasili bez nutnosti.

Pevně věřím v nutnost forem; vím, že upevňují lidskou mysl v rozjímání nad abstraktními pravdami, a napomáhajíce jí je silně uchopit, dávají jí je obejmout s žárem. Nemyslím, že by bylo možné udržet náboženství bez vnějších úkonů; z druhé strany však mám za to, že ve stoletích, do nichž vstupujeme, by bylo zvláště nebezpečné je přehnaně množit; že je spíše třeba je omezit a ponechat z nich jen to, co je naprosto nezbytné pro trvání samotného dogmatu, které je podstatou náboženství,[1] jehož kult je jen formou. Náboženství, které by se stávalo úzkostlivějším, strnulejším a zatíženějším drobnými předpisy právě v době, kdy se lidé stávají rovnějšími, by se brzy vidělo omezeno na houfec vášnivých horlivců uprostřed nevěřícího zástupu.

Vím, že mi někdo nezanedbá namítnout, že jelikož náboženství mají za předmět pravdy obecné a věčné, nemohou se tak podřizovat pohyblivým pudům každého století, aniž by v očích lidí ztratila povahu jistoty; odpovím zde znovu, že je třeba velmi pečlivě rozlišovat hlavní mínění, která tvoří věru a tvoří v ní to, co teologové nazývají články víry, od vedlejších pojmů, které se k nim pojí. Náboženství jsou vždy nucena pevně se držet v prvních, ať je jakýkoli zvláštní duch doby; musí si však dávat velký pozor, aby se takto nevázala i v druhých, ve stoletích, kdy se vše ustavičně mění místem a kdy mysl, zvyklá na měnící se podívanou lidských věcí, těžko snáší, aby ji někdo upevňoval. Nehybnost ve vnějších a druhotných věcech se mi zdá šancí na trvání jen tehdy, když je nehybná sama občanská společnost; všude jinde se mi zdá, že je to nebezpečí.

Uvidíme, že mezi všemi vášněmi, které rovnost rodí nebo přeje, je jedna, kterou činí zvláště živou a kterou zároveň ukládá do srdce všech lidí: je to láska k blahobytu. Chuť k blahobytu tvoří jaksi vyčnívající a nesmazatelný rys demokratických věků.

Lze věřit, že náboženství, které by podniklo dílo zničit tuto mateřnou vášeň, by jí bylo nakonec zničeno; kdyby chtělo zcela odtrhnout lidi od rozjímání nad statky tohoto světa a vydat je výhradně myšlence

na statky onoho, lze předpovědět, že by duše z jeho rukou nakonec unikly, aby se daleko od něj ponořily jen do hmotných a přítomných požitků.

Hlavním úkolem náboženství je očistit, usměrnit a omezit příliš prudkou a výlučnou chuť k blahobytu, kterou lidé v časech rovnosti pociťují; věřím však, že by se mýlila, kdyby se ji snažila zcela zkrotit a zničit. Nepodaří se jim odvrátit lidi od lásky k bohatství; mohou je však ještě přesvědčit, aby bohatli jen poctivými prostředky.

To mě vede k poslední úvaze, která jaksi zahrnuje všechny ostatní. Nakolik se lidé stávají podobnějšími a rovnějšími, tolik je důležité, aby náboženství, zůstávajíce pečlivě stranou každodenního pohybu věcí, nenaráželi bez nutnosti na ideje obecně přijaté a trvalé zájmy, které vládnou v mase; neboť obecné mínění se jeví stále více jako první a nejnezadržitelnější z mocí, a mimo ně není opory tak silné, aby dovolila dlouho odolávat jeho ranám. To není méně pravda u národa demokratického, podrobeného despotovi, než v republice. Ve stoletích rovnosti králové často přikazují poslušnost, ale je to vždy většina, která přikazuje víru; je tedy třeba většinu uspokojit ve všem, co není v rozporu s vírou.

Ukázal jsem ve svém prvním díle, jak se američtí kněží vzdalují od veřejných věcí. Toto je nejzářivější, ale nikoli jediný příklad jejich zdrženlivosti. V Americe je náboženství svět stranou, v němž kněz vládne, ale z něhož dbá na to, aby nikdy nevystupoval; v jeho mezích vede inteligenci; mimo ně vydává lidi sobě samým a opouští je nezávislosti a nestálosti, které jsou vlastní jejich přirozenosti a době. Neviděl jsem země, kde by se křesťanství halilo do méně forem, úkonů a obrazů než ve Spojených státech, a kde by předkládalo lidské mysli jasnější, prostší a obecnější ideje. Ačkoli jsou křesťané v Americe rozděleni do velkého množství sekt, všichni vidí své náboženství v tomto témže světle. To platí o katolicismu stejně jako o jiných věrách. Není katolických kněží, kteří by projevovali méně chuti k malým individuálním předpi-

sům, ke zvláštním a mimořádným metodám získání spásy, ani kteří by víc lpěli na duchu zákona a méně na jeho liteře, než američtí katoličtí kněží; nikde se jasněji neučí a víc nedodržuje tato nauka církve, která zakazuje vzdávat svatým kult vyhrazený jen Bohu. A přitom američtí katolíci jsou velmi oddaní a velmi upřímní.

Jiná poznámka platí pro duchovenstvo všech vyznání: američtí kněží se nesnaží přitáhnout a upřít veškerý pohled člověka k budoucímu životu; rádi ponechávají část jeho srdce starostem o přítomnost; zdají se pokládat statky tohoto světa za důležité, byť druhořadé předměty; i když se sami neúčastní podnikání, zajímají se alespoň o jeho pokrok a tleskají mu; a ustavičně ukazujíce věřícímu druhý svět jako velký předmět jeho obav a nadějí, nezakazují mu poctivě hledat blahobyt v tomto. Daleko od toho, aby ukazovali, jak jsou obě tyto věci oddělené a protikladné, snaží se spíše najít místa, v nichž se dotýkají a spojují.

Všichni američtí kněží znají duchovní nadvládu, kterou vykonává většina, a ctí ji. Nikdy proti ní nevedou bitvy, které nejsou nutné. Nemíchají se do stranických hádek, ale rádi přijímají obecná mínění své země a své doby a bez odporu se nechávají unášet proudem citů a idejí, který kolem nich všechny věci strhává. Snaží se své současníky napravovat, ale neoddělují se od nich. Veřejné mínění jim tedy nikdy není nepřátelské; spíše je podporuje a chrání, a jejich víry vládnou zároveň silami sobě vlastními a silami většiny, které si vypůjčují.

Takto tedy, respektujíc všechny demokratické pudy, které jí nejsou protivné, a pomáhajíc si několika z nich, podaří se náboženství s úspěchem bojovat proti duchu individuální nezávislosti, který je ze všech pro ně nejnebezpečnější.

Poznámky překladatele

1. V původním vydání následovala poznámka vydavatelů; v tomto výboru ji vypouštíme.

Proč demokratické národy projevují vroucnější a trvalejší lásku k rovnosti než ke svobodě

První a nejživější z vášní, které rovnost podmínek rodí, netřeba říkat, že je láska k samotné rovnosti. Nikdo se tedy nebude divit, že o ní mluvím před všemi ostatními.

Každý si všiml, že v naší době, a zvláště ve Francii, zabírá tato vášeň rovnosti v lidském srdci den ze dne větší místo. Stokrát bylo řečeno, že naši současníci mají mnohem vroucnější a vytrvalejší lásku k rovnosti než ke svobodě; nedomnívám se však, že se zatím někdo dostatečně vrátil k příčinám této skutečnosti. Pokusím se o to.

Lze si představit krajní bod, v němž se svoboda a rovnost dotýkají a slévají.

Předpokládejme, že všichni občané se podílejí na vládě a že každý má rovné právo se na ní podílet.

Protože se tedy nikdo neliší od svých bližních, nikdo nebude moci vykonávat tyranskou moc; lidé budou dokonale svobodní, protože budou zcela rovní; a budou dokonale rovní, protože budou zcela svobodní. K tomuto ideálu směřují demokratické národy.

To je nejúplnější forma, jakou může rovnost na zemi získat; ale je jich tisíc jiných, které, aniž jsou tak dokonalé, jsou těmto národům sotva méně drahé.

Rovnost se může ustavit v občanské společnosti, aniž by vládla ve světě politickém. Lze mít právo oddávat se stejným požitkům, vstupovat do stejných povolání, setkávat se na stejných místech; zkrátka žít

stejným způsobem a usilovat o bohatství stejnými prostředky, aniž by se všichni stejně podíleli na vládě.

Jakási rovnost se může dokonce ustavit i ve světě politickém, ačkoli tam není politické svobody. Člověk je roven všem svým bližním kromě jednoho, který je, bez rozdílu, pánem všech a který mezi všemi stejně vybírá nástroje své moci.

Bylo by snadné předpokládat další hypotézy, podle nichž by se velmi veliká rovnost mohla snadno pojit s institucemi víceméně svobodnými – nebo dokonce s institucemi, které svobodné nejsou vůbec.

Ačkoli se lidé nemohou stát úplně rovnými, aniž by byli zcela svobodní, a tedy rovnost ve svém nejkrajnějším stupni splývá se svobodou, přesto je oprávněné je od sebe odlišovat.

Chuť, kterou lidé mají ke svobodě, a chuť, kterou pociťují k rovnosti, jsou totiž dvě odlišné věci; a nebojím se dodat, že u demokratických národů jsou to dvě věci nerovné.

Pokud jim budeme chtít věnovat pozornost, uvidíme, že v každém století se vyskytuje jedna zvláštní a vládnoucí skutečnost, k níž se ostatní vážou; tato skutečnost téměř vždy rodí hybnou myšlenku nebo hlavní vášeň, která nakonec přitáhne k sobě a strhne do svého proudu všechny city a všechny ideje. Je to jako velká řeka, k níž, zdá se, směřují všechny okolní potoky.

Svoboda se projevila lidem v různých dobách a v různých formách; nebyla výlučně spjata s jediným společenským stavem a nalezneme ji i jinde než v demokraciích. Nemůže tedy tvořit odlišující rys demokratických století.

Zvláštní a vládnoucí skutečnost, která tato století odlišuje, je rovnost podmínek; hlavní vášeň, která v těchto dobách zmítá lidmi, je láska k této rovnosti.

Nehledejte, jaký zvláštní půvab nacházejí lidé demokratických věků v tom, žít si rovni, ani jaké zvláštní důvody mohou mít, aby tak tvrdošíjně lpěli na rovnosti spíše než na jiných statcích, které jim společ-

nost nabízí: rovnost tvoří odlišující rys doby, v níž žijí; to samo stačí k tomu, aby se vysvětlilo, proč ji dávají přednost nad vším ostatním.

Mimo tento důvod je však ještě několik dalších, které ve všech dobách obvykle vedou lidi k tomu, aby dávali přednost rovnosti před svobodou.

Pokud by nějaký národ kdy mohl ze svého nitra zničit nebo jen zmenšit rovnost, která v něm panuje, dosáhl by toho jen dlouhými a bolestnými snahami. Musel by změnit svůj společenský stav, zrušit své zákony, obnovit své ideje, změnit své zvyky, pozměnit své mravy. Avšak abychom ztratili politickou svobodu, stačí ji neudržet, a uniká.

Lidé tedy nelpí na rovnosti jen proto, že je jim drahá; lpí na ní také proto, že věří, že musí trvat navždy.

Že politická svoboda může ve svých výstřelcích ohrozit klid, majetek a život jednotlivců, nenajdeme lidí tak omezených a lehkomyslných, že by to nerozpoznali. Naopak jen pozorní a bystří lidé vidí nebezpečí, jimiž nám hrozí rovnost, a obvykle se vyhýbají na ně upozorňovat. Vědí, že nesnáze, kterých se obávají, jsou vzdálené, a lichotí si, že zasáhnou až budoucí pokolení, o něž se pokolení současné málo stará. Zla, která svoboda někdy přináší, jsou bezprostřední; jsou viditelná pro všechny a všichni je víceméně pociťují. Zla, která může přinést krajní rovnost, se projevují jen pozvolna; vkrádají se postupně do společenského tělesa; vidíme je jen občas, a v okamžiku, kdy se stávají nejnásilnějšími, zvyk už způsobil, že je necítíme.

Dobra, která poskytuje svoboda, se ukazují až po dlouhém čase; a vždy je snadné přehlédnout příčinu, která je rodí.

Výhody rovnosti se dávají pocítit okamžitě, a každý den vidíme, jak plynou ze svého zdroje.

Politická svoboda dává čas od času jistému počtu občanů vznešené radosti.

Rovnost poskytuje každý den každému člověku množství malých potěšení. Půvaby rovnosti se cítí v každém okamžiku a jsou dostupné

všem; nejušlechtilejší srdce k nim nejsou necitlivá a nejprostší duše z nich dělají své potěšení. Vášeň, kterou rovnost rodí, musí být tedy zároveň rázná i obecná.

Lidé nemohou užívat politické svobody, aniž by si ji vykoupili některými oběťmi, a nikdy se jí nezmocňují než s velkým úsilím. Avšak potěšení, která poskytuje rovnost, se nabízejí sama. Každá malá příhoda soukromého života jako by je rodila; a aby je lidé okusili, stačí jim žít.

Demokratické národy milují rovnost ve všech dobách, ale jsou jisté epochy, v nichž ženou vášeň, kterou k ní cítí, až k poblouznění. To nastává v okamžiku, kdy stará společenská hierarchie, dlouho ohrožovaná, dovršuje své zničení po posledním vnitřním zápase, a kdy jsou konečně svrženy přehrady, které oddělovaly občany. Lidé se tehdy vrhají na rovnost jako na dobytí a lpí na ní jako na vzácném statku, který se jim někdo chystá uloupit. Vášeň rovnosti proniká ze všech stran do lidského srdce, rozšiřuje se v něm a celé je naplňuje. Neříkejte lidem, že se takto slepě odevzdávajíce výlučné vášni ohrožují své nejdražší zájmy; jsou hluší. Neukazujte jim svobodu, která jim uniká z rukou, zatímco se dívají jinam; jsou slepí – nebo spíše spatřují v celém vesmíru jen jediný statek hodný závisti.

To, co předchází, se vztahuje na všechny demokratické národy. To, co následuje, se týká jen nás.

U většiny moderních národů, a zejména u všech národů evropského kontinentu, se chuť a idea svobody začaly rodit a rozvíjet teprve ve chvíli, kdy se podmínky začínaly srovnávat, a jako důsledek téže rovnosti. Jsou to absolutní králové, kdo nejvíce pracoval na srovnávání hodností mezi svými poddanými. U těchto národů rovnost předcházela svobodu; rovnost tedy byla starou skutečností, zatímco svoboda byla ještě věcí novou; jedna už vytvořila mínění, zvyky a zákony sobě vlastní, zatímco druhá se poprvé jen sama vynořovala na denní světlo. Druhá byla tedy ještě jen v idejích a chutích, zatímco první už pronikla

do zvyků, zmocnila se mravů a dala zvláštní podobu i nejmenším činům života. Jak se divit, že dnešní lidé dávají přednost jedné před druhou?

Mám za to, že demokratické národy mají přirozenou chuť ke svobodě; ponechány samy sobě ji hledají, milují ji, a jen s bolestí vidí, když je od ní odháníme. Ale k rovnosti mají vášeň vroucí, nenasytnou, věčnou, nepřekonatelnou; chtějí rovnost ve svobodě, a pokud ji nemohou získat, chtějí ji i v otroctví. Snesou chudobu, poddanství, barbarství, ale nesnesou aristokracii.

To platí ve všech dobách, a zvláště v té naší. Všichni lidé i všechny moci, kteří budou chtít bojovat proti této nezadržitelné síle, jí budou poraženi a zničeni. V naší době se svoboda nemůže ustavit bez její opory, a dokonce ani despotismus bez ní nemůže vládnout.

O individualismu v demokratických zemích

Ukázal jsem, jak v stoletích rovnosti každý člověk hledá své víry v sobě; chci ukázat, jak v týchž stoletích obrací všechny své city jen k sobě.

Individualismus[1] je čerstvý výraz, který zrodila nová myšlenka. Naši otcové znali jen sobectví.

Sobectví je vášnivá a přehnaná láska k sobě, která vede člověka vztahovat vše jen k sobě a dávat sobě přednost přede vším.

Individualismus je uvážený a klidný cit, který vede každého občana, aby se oddělil od zástupu svých bližních a stáhl se stranou se svou rodinou a svými přáteli; takže si poté, co si takto vytvořil malou společnost pro svou potřebu, dobrovolně přenechává velkou společnost sobě samé.

Sobectví se rodí ze slepého pudu; individualismus plyne spíše z chybného úsudku než ze zkaženého citu. Pramení z vad mysli stejně jako z neřestí srdce.

Sobectví vysušuje zárodek všech ctností; individualismus zpočátku vysuší jen pramen ctností veřejných; postupně však napadá a ničí všechny ostatní a nakonec se vstřebává zpět do sobectví.

Sobectví je neřest stará jako svět. Nenáleží o nic víc jedné formě společnosti než jiné.

Individualismus je demokratického původu a hrozí, že se bude rozvíjet, čím více se podmínky vyrovnávají.

U aristokratických národů zůstávají rodiny po staletí ve stejném stavu a často na stejném místě. To činí, abych tak řekl, všechna pokolení současnými. Člověk téměř vždy zná své předky a ctí je; už jakoby

zahlédá své prapravnuky, a miluje je. Snadno si vůči jedněm i druhým ukládá povinnosti a často se stává, že obětuje své osobní požitky bytostem, které už nejsou, nebo které ještě nejsou.

Aristokratické instituce mají navíc za následek úzce vázat každého člověka k několika svým spoluobčanům.

Jelikož jsou třídy v lůně aristokratického národa velmi odlišné a nehybné, každá z nich se pro toho, kdo k ní patří, stává jakousi malou vlastí, viditelnější a dražší než ta velká.

Protože v aristokratických společnostech jsou všichni občané umístěni na pevných místech, jedni nad druhými, plyne z toho dále, že každý z nich vidí nad sebou vždy někoho, jehož ochrany je mu třeba, a pod sebou objevuje jiného, od něhož může žádat spolupráci.

Lidé, kteří žijí v aristokratických stoletích, jsou tedy téměř vždy úzce spjati s něčím, co je umístěno mimo ně, a jsou často připraveni na sebe sama zapomínat. Je pravda, že v týchž stoletích je obecný pojem bližního temný a nikdo se příliš nepřipravuje obětovat se pro věc lidstva; často se však obětují konkrétním lidem.

V demokratických stoletích naopak, kde jsou povinnosti každého jednotlivce vůči lidskému druhu mnohem jasnější, oběť pro jednoho člověka se stává vzácnější: pouto lidských citů se rozšiřuje a uvolňuje.

U demokratických národů nové rodiny ustavičně vycházejí z nicoty, jiné do ní neustále padají, a všechny ty, které zůstávají, mění tvář; tkanivo věků se každou chvíli trhá a stopa pokolení se stírá. Lidé snadno zapomínají na ty, kdo je předcházeli, a nemají žádnou představu o těch, kdo přijdou po nich. Zajímají je jen ti nejbližší.

Jak se každá třída přibližuje k ostatním a mísí se s nimi, její členové se stávají navzájem lhostejnými a jakoby cizími.

Aristokracie udělala ze všech občanů dlouhý řetěz, který stoupal od rolníka ke králi: demokracie řetěz láme a každý článek klade stranou.

Nakolik se podmínky vyrovnávají, roste počet jedinců, kteří, přestože už nejsou dost bohatí ani dost mocní, aby vykonávali velký vliv na

osud svých bližních, přesto získali nebo si uchovali dost vzdělanosti a majetku, aby si vystačili sami. Tito nikomu nic nedluží, od nikoho, abych tak řekl, nic nečekají; zvykají si vidět sebe vždy odděleně a rádi si představují, že celý jejich osud leží v jejich rukou.

A tak demokracie nejen způsobuje, že každý člověk zapomíná na své předky, ale ukrývá mu i jeho potomky a odděluje ho od jeho současníků; ustavičně ho vrací k sobě samému a hrozí, že ho nakonec zcela uzavře do samoty vlastního srdce.

O používání, jaké činí Američané ze sdružení v občanském životě

Despotismus, který je od přirozenosti bázlivý, vidí v odloučení lidí nejjistější záruku své vlastní trvanlivosti a obvykle vynakládá veškerou péči, aby je izoloval. Není neřesti lidského srdce, která by se mu líbila víc než sobectví: despota ovládaným snadno promíjí, že ho nemilují – za předpokladu, že se nemilují mezi sebou. Nežádá od nich, aby mu pomáhali vést stát; stačí, aby si nenárokovali vést jej sami. Nazývá bouřliváky a neklidnými ty, kdo si nárokují spojit své úsilí, aby vytvořili obecné blaho, a převraceje přirozený smysl slov, nazývá dobrými občany ty, kdo se úzce uzavírají do sebe.

A tak neřesti, které rodí despotismus, jsou právě ty, které podporuje rovnost. Tyto dvě věci se doplňují a vzájemně si zhoubně pomáhají.

Rovnost staví lidi vedle sebe, bez společného pouta, které by je udržovalo. Despotismus mezi nimi vztyčuje přehrady a odděluje je. Rovnost je vede k tomu, aby nemysleli na své bližní, a despotismus jim z lhostejnosti činí jakousi veřejnou ctnost.

Despotismus, který je nebezpečný ve všech dobách, je tedy zvláště obávaný v demokratických stoletích.

Je snadné vidět, že v týchž stoletích mají lidé zvláštní potřebu svobody.

Když jsou občané nuceni zabývat se veřejnými věcmi, jsou nutně vytrženi ze středu svých individuálních zájmů a čas od času vymaněni z pohledu na sebe samé.

Od chvíle, kdy společně řeší společné věci, každý člověk vidí, že není tak nezávislý na svých bližních, jak si zpočátku představoval, a že k získání jejich podpory jim musí často půjčit svou spolupráci.

Když vládne veřejnost, není člověka, který by necítil cenu veřejné přízně a nesnažil se ji získat tím, že si přitáhne úctu a náklonnost těch, mezi nimiž musí žít.

Několik vášní, které zmrazují srdce a rozdělují je, je tehdy nuceno stáhnout se do hloubi duše a tam se skrývat. Pýcha se maskuje; opovržení se neodváží na světlo. Sobectví se bojí samo sebe.

Pod svobodnou vládou je většina veřejných funkcí volená, a lidé, které výše jejich duše nebo neklid jejich tužeb staví v soukromém životě do úzkých, cítí každý den, že se bez obyvatelstva, které je obklopuje, neobejdou.

Stává se tak, že člověk myslí na své bližní z ctižádosti, a často nalézá jaksi svůj zájem v tom, aby na sebe sama zapomínal. Vím, že se mi tu dá namítnout veškerá intrikaření, které volby rodí; hanebné prostředky, jichž kandidáti často používají, a pomluvy, které jejich nepřátelé šíří. To jsou příležitosti k nenávisti, a nabízejí se tím častěji, čím častější jsou volby.

Tato zla jsou bezpochyby velká, ale pomíjivá; zatímco dobra, která se s nimi rodí, trvají.

Chuť být zvolen může některé lidi na okamžik svést k vzájemné válce; ale tatáž touha vede dlouhodobě všechny lidi k tomu, aby si poskytovali vzájemnou podporu; a stane-li se, že volba náhodou rozdělí dva přátele, volební systém trvale sbližuje množství občanů, kteří by si navzájem zůstali vždy cizí. Svoboda rodí osobní nenávisti; ale despotismus plodí obecnou lhostejnost.

Američané bojovali svobodou proti individualismu, který rodila rovnost, a přemohli jej.

Zákonodárci Ameriky nevěřili, že k vyléčení nemoci tak přirozené pro společenské tělo v časech demokracie a tak zhoubné stačí, když

přiznají celému národu zastoupení sebe sama; mysleli, že je navíc třeba dát politický život každé části území, aby se do nekonečna rozmnožily příležitosti, kdy mohou občané jednat společně a kdy mohou každý den cítit, že jsou vzájemně na sobě závislí.

To bylo moudré počínání.

Obecné věci země zaměstnávají jen hlavní občany. Ti se scházejí jen občas na stejných místech; a protože se často stává, že se potom ztrácejí z očí, neustavují se mezi nimi trvalá pouta. Když však jde o to, aby zvláštní věci kraje spravovali ti, kdo v něm bydlí, titíž jednotlivci jsou neustále v kontaktu a jsou nuceni se nějak navzájem poznat a navzájem si vyhovět.

Je obtížné vytáhnout člověka ze sebe sama, aby se zajímal o osud celého státu, protože špatně chápe vliv, který může osud státu vykonávat na jeho úděl. Jestliže však má jít kolem jeho pole cesta, uvidí na první pohled, že mezi touto malou veřejnou věcí a jeho největšími soukromými věcmi existuje souvislost, a objeví bez cizí pomoci úzké pouto, které zde spojuje osobní zájem s obecným zájmem.

Je to tedy tím, že se občanům svěří správa malých věcí, mnohem víc než že se jim vydá vláda velkých, že se jim veřejné dobro učiní předmětem zájmu a že se jim ukáže, jak se bez sebe neobejdou, chtějí-li je vyrábět.

Lesklým činem lze náhle získat přízeň národa; ale aby člověk získal lásku a úctu obyvatelstva, které ho obklopuje, potřebuje dlouhou řadu drobných služeb, nenápadných dobrých skutků, trvalý zvyk vlídnosti a dobře založenou pověst nezištnosti.

Místní svobody, které vedou k tomu, že velký počet občanů klade cenu na náklonnost svých sousedů a svých bližních, tedy ustavičně navracejí lidi jedny k druhým navzdory pudům, které je oddělují, a nutí je si vzájemně pomáhat.

Ve Spojených státech se nejzámožnější občané dobře mají na pozoru, aby se neoddělili od lidu; naopak, neustále se k němu přibližují,

rádi mu naslouchají a každý den s ním mluví. Vědí, že bohatí v demokraciích vždy potřebují chudé a že v demokratických časech si člověk získává chudého způsoby spíše než dobrodiními. Sama velikost dobrodiní, která vynáší na světlo rozdíl mezi stavy, působí u těch, kdo z nich mají prospěch, tajné podráždění; ale prostota způsobů má půvaby téměř neodolatelné: jejich vlídnost strhává a i jejich hrubost ne vždy nelibí.

Není to na první pokus, že tato pravda proniká do mysli bohatých. Obvykle se jí brání, dokud trvá demokratická revoluce, a nepřijímají ji ani ihned poté, co se tato revoluce dokonala. Rádi souhlasí, že budou lidu dělat dobře; ale chtějí ho dál pečlivě držet v odstupu. Věří, že to stačí; mýlí se. Takto se zničí, aniž by zahřáli srdce obyvatelstva, které je obklopuje. Není to oběť jejich peněz, co od nich obyvatelstvo žádá; je to oběť jejich pýchy.

Řeklo by se, že ve Spojených státech není představivosti, která by se nevyčerpávala ve vymýšlení prostředků k rozmnožení bohatství a uspokojení potřeb veřejnosti. Nejvzdělanější obyvatelé každého kraje stále užívají své vzdělanosti k objevování nových tajemství, která by mohla zvýšit obecný blahobyt; a jakmile některá objeví, kvapem je vydají davu.

Když zkoumáme zblízka neřesti a slabosti, které v Americe často projevují ti, kdo vládnou, divíme se rostoucímu blahobytu národa – a mýlíme se. Není to volený úředník, kdo činí americkou demokracii prosperující; prosperuje, protože je úředník volený.

Bylo by nespravedlivé věřit, že vlastenectví Američanů a horlivost, kterou každý z nich projevuje pro blahobyt svých spoluobčanů, nemá nic skutečného. Ačkoli soukromý zájem vede ve Spojených státech, stejně jako jinde, většinu lidských jednání, nevede je všechna.

Musím říci, že jsem často viděl Američany přinášet veliké a opravdové oběti věci veřejné, a stokrát jsem si všiml, že si v nouzi téměř nikdy neopomíjejí poskytnout věrnou vzájemnou podporu.

Svobodné instituce, které obyvatelé Spojených států mají, a politická práva, jichž tolik užívají, tisícerým způsobem ustavičně připomínají každému občanovi, že žije ve společnosti. V každém okamžiku navracejí jeho mysl k myšlence, že povinností stejně jako zájmem lidí je být užiteční svým bližním; a jelikož nevidí žádný zvláštní důvod, aby je nenáviděl – neboť jim není otrokem ani pánem –, jeho srdce se snadno nachyluje na stranu laskavosti. Člověk se zabývá obecným zájmem nejprve z nutnosti, pak z volby; co bylo kalkulem, stává se pudem; a soustavnou prací na dobru svých spoluobčanů se získává zvyk a chuť jim sloužit.

Mnoho lidí ve Francii pokládá rovnost podmínek za první zlo a politickou svobodu za druhé. Když jsou nuceni jedno snášet, snaží se alespoň druhému uniknout. Já říkám, že proti zlům, která rovnost může přinést, je jen jediný účinný lék: politická svoboda.

Poznámky překladatele

1. Tocqueville slovo kurzivou záměrně zdůrazňuje jako nový pojem. Francouzské *individualisme* vzniklo kolem roku tisíc osm set třicet a Tocqueville patří k jeho prvním uvědomělým uživatelům. V češtině dnes slovo zdomácnělo, ale pro Tocquevillovy první čtenáře šlo o novotvar; proto i v překladu zůstává zdůrazněno.

O používání, jaké činí Američané ze sdružení v občanském životě

Nechci zde mluvit o těch politických sdruženích, jimiž se lidé snaží bránit proti despotickému jednání většiny nebo proti úkladům královské moci. Toto téma jsem už probral jinde. Je zřejmé, že pokud se každý občan, jak se stává individuálně slabším a tedy neschopnějším osaměle uhájit svou svobodu, nenaučí umění spojovat se se svými bližními, aby ji společně bránili, tyranie by nutně rostla s rovností. Zde jde pouze o sdružení, která se tvoří v občanském životě a jejichž cíl nemá nic politického.

Politická sdružení existující ve Spojených státech tvoří jen podrobnost v nesmírném obraze, který tam představuje celek sdružení.

Američané všech věků, všech postavení, všech smýšlení se neustále spojují. Nemají jen obchodní a průmyslová sdružení, jichž se účastní všichni; mají jich ještě tisíc druhů: náboženská, mravní, vážná, nicotná, zcela obecná i velmi zvláštní, nesmírná i drobounká; Američané se sdružují, aby pořádali slavnosti, zakládali semináře, stavěli hostince, zvedali kostely, šířili knihy, vysílali misionáře na protinožce; takovou cestou tvoří nemocnice, věznice, školy. Jde-li konečně o to vynést na světlo pravdu nebo rozvinout cit silou velkého příkladu, sdružují se. Všude, kde v čele nového podniku vidíte ve Francii vládu a v Anglii velmože, počítejte s tím, že ve Spojených státech uvidíte sdružení.

Setkal jsem se v Americe se druhy sdružení, o nichž, přiznávám, jsem neměl ani tušení; a často jsem obdivoval nekonečné umění,

s nímž obyvatelé Spojených států dokázali stanovit společný cíl pro úsilí velkého počtu lidí a přimět je k tomu, aby k němu svobodně kráčeli.

Pak jsem navštívil Anglii, od níž Američané převzali některé své zákony a mnohé zvyky; a zdálo se mi, že tam zdaleka tak vytrvale a tak obratně sdružení neužívají.

Často se stává, že Angličané osaměle vykonávají velmi velké věci, zatímco Američané se spojují i pro nejmenší podnik. Je zřejmé, že první pokládají sdružení za mocný prostředek jednání; druzí v něm však, jak se zdá, vidí jediný prostředek, jakým mohou jednat.

Takto se nejdemokratičtější země na zemi ukazuje být tou, v níž dnes lidé nejvíce zdokonalili umění společně usilovat o předmět svých společných tužeb a aplikovali tuto novou vědu na největší počet předmětů.

Vyplývá to z náhody, nebo je mezi sdruženími a rovností skutečně nutný vztah?

Aristokratické společnosti vždy chovají ve svém lůně, uprostřed množství jednotlivců, kteří ze sebe nic nezmohou, malý počet velmi mocných a velmi bohatých občanů; každý z nich může sám sebe uskutečnit veliké podniky.

V aristokratických společnostech lidé nepotřebují, aby se spojovali, aby mohli jednat, protože jsou silně drženi pohromadě.

Každý občan bohatý a mocný tam tvoří jakoby hlavu stálého a vynuceného sdružení, které se skládá ze všech, které drží ve své závislosti a které nutí spolupracovat na uskutečňování svých záměrů.

U demokratických národů naopak jsou všichni občané nezávislí a slabí; sami ze sebe nezmohou téměř nic a žádný z nich nedokáže přimět své bližní, aby mu půjčili svou spolupráci. Všichni upadají do nemohoucnosti, pokud se nenaučí svobodně si pomáhat.

Kdyby lidé, kteří žijí v demokratických zemích, neměli ani právo, ani chuť spojovat se k politickým cílům, jejich nezávislost by byla ve

velkém nebezpečí; mohli by si však dlouho uchovat své bohatství a svou vzdělanost; zatímco kdyby nezískali návyk sdružovat se v běžném životě, byla by sama civilizace v nebezpečí. Národ, u něhož by jednotlivci ztratili schopnost dělat osaměle velké věci, aniž by získali schopnost dělat je společně, by se brzy vrátil k barbarství.

Bohužel tentýž společenský stav, který činí sdružení pro demokratické národy tak nutnými, jim je zároveň činí obtížnějšími, než u všech ostatních.

Když se chce několik členů aristokracie sdružit, podaří se jim to snadno. Protože každý z nich vnáší do společnosti velkou sílu, počet členů může být velmi malý, a jsou-li členové v malém počtu, je pro ně velmi snadné se znát, chápat a stanovit pevná pravidla.

Táž snadnost se nenachází u demokratických národů, kde musí být účastníci vždy velmi početní, aby mělo sdružení nějakou moc.

Vím, že mnoho mých současníků z toho neznepokojuje. Tvrdí, že jak se občané stávají slabšími a neschopnějšími, musí se vláda stávat obratnější a činorodější, aby společnost mohla vykonávat to, co jednotlivci už dělat nemohou. Věří, že tímto odpověděli na všechno. Já se však domnívám, že se mýlí.

Vláda by mohla nahradit některá z největších amerických sdružení, a některé státy v Unii se o to už pokusily. Ale která politická moc by kdy stačila na nespočetné množství malých podniků, jež američtí občané každý den vykonávají pomocí sdružení?

Je snadné předvídat, že se blíží doba, kdy bude člověk stále méně schopen sám vyrobit věci nejobvyklejší a pro svůj život nejnutnější. Úkol společenské moci se tedy bude ustavičně zvětšovat a sama její snaha jej bude den ze dne činit rozsáhlejším. Čím více se bude stavět na místo sdružení, tím více jednotlivci, ztrácejíce představu sdružovat se, budou potřebovat, aby jim přišla na pomoc: to jsou příčiny a účinky, které se neustále rodí jedny z druhých. Skončí veřejná správa tím, že bude řídit všechny obory, v nichž osamocený občan nestačí sám?

A nastane-li okamžik, kdy v důsledku krajního dělení pozemkového majetku bude půda rozdělena donekonečna, takže ji bude lze obdělávat jen sdruženími rolníků, bude muset hlava vlády opustit kormidlo státu, aby šla sama držet pluh?

Mravy a inteligence demokratického národa by nenesly menší nebezpečí než jeho obchod a průmysl, kdyby vláda přišla všude nahradit sdružení.

Pocity a myšlenky se obnovují, srdce se rozšiřuje a lidský duch se rozvíjí jen vzájemným působením lidí jednoho na druhého.

Ukázal jsem, že toto působení je v demokratických zemích téměř nulové. Je tedy nutné je tam vytvářet uměle. A to mohou dělat jedině sdružení.

Když členové aristokracie přijmou novou ideu nebo pojmou nový cit, umístí je jaksi vedle sebe na velké jeviště, na němž sami stojí, a vystavujíce je takto zraku zástupu, snadno je uvedou do mysli nebo srdce všech, kdo je obklopují.

V demokratických zemích je k takovému jednání od přirozenosti schopna jen společenská moc; ale je snadné vidět, že její působení je vždy nedostatečné a často nebezpečné.

Vláda nemůže sama o nic víc udržovat a obnovovat oběh pocitů a myšlenek u velkého národa, než vést všechny jeho průmyslové podniky. Jakmile se pokusí vystoupit ze politické sféry a vrhnout se na tuto novou cestu, bude vykonávat, byť bez vlastní vůle, nesnesitelnou tyranii; neboť vláda nedokáže než diktovat přesná pravidla; vnucuje city a myšlenky, které podporuje, a vždy je obtížné rozlišovat její rady od jejích rozkazů.

Bude to ještě horší, pokud bude věřit, že má skutečný zájem na tom, aby se nic nehýbalo. Zůstane tehdy nehybná a dá se zatížit dobrovolným spánkem.

Je tedy nutné, aby nejednala sama.

Jsou to sdružení, která u demokratických národů musejí nahradit mocné jednotlivce, které rovnost podmínek nechala zmizet.

Jakmile si několik obyvatel Spojených států pojme cit nebo myšlenku, kterou chtějí v světě uskutečnit, hledají se, a když se najdou, spojují se. Od té chvíle to už nejsou izolovaní lidé, nýbrž moc, kterou vidíme z dálky a jejíž činy slouží jako příklad; která mluví a jíž se naslouchá.

Když jsem poprvé slyšel ve Spojených státech, že se sto tisíc lidí veřejně zavázalo nepít tvrdý alkohol, zdálo se mi to spíš zábavné než vážné a nerozuměl jsem hned, proč tito tak střídmí občané nespokojili s tím, aby pili vodu doma u rodinného stolu.

Nakonec jsem pochopil, že tito stotisíce Američanů, znepokojeni pokroky opilství kolem sebe, chtěli střídmosti dát své patronství. Jednali přesně jako velmož, který by se oblékal velmi prostě, aby prostým občanům vnukl pohrdání luxusem. Lze věřit, že kdyby těchto sto tisíc lidí žilo ve Francii, každý z nich by se individuálně obrátil na vládu, aby ji požádal, aby po celém království dohlížela nad hospodami.

Nic podle mne nezaslouží více pozornosti, než intelektuální a mravní sdružení Ameriky. Politická a průmyslová sdružení Američanů snadno padnou do oka našim smyslům; ale ostatní nám unikají; a když je objevíme, špatně je chápeme, protože jsme téměř nikdy neviděli nic obdobného. Je však třeba uznat, že jsou pro americký lid nutné stejně jako první, a snad i více.

V demokratických zemích je věda sdružování vědou mateřskou; pokroky všech ostatních závisejí na pokrocích té.

Mezi zákony, které řídí lidské společnosti, je jeden, který se zdá přesnější a jasnější než všechny ostatní. Aby lidé zůstali civilizovanými nebo se jimi stali, musí se mezi nimi umění sdružovat se rozvíjet a zdokonalovat v témže poměru, v jakém roste rovnost podmínek.

Jak Američané bojují proti individualismu doktrínou dobře pochopeného zájmu

Když byl svět veden malým počtem mocných a bohatých jedinců, ti rádi vytvářeli vznešenou představu o povinnostech člověka; s potěšením vyznávali, že je slavné zapomenout na sebe sama a že se sluší konat dobro bez zájmu, jako sám Bůh. To byla v této době oficiální doktrína ve věcech mravních.

Pochybuji, že by lidé byli ctnostnější v aristokratických stoletích než v jiných, ale jisté je, že se v nich ustavičně mluvilo o kráse ctnosti; studovalo se jen potají, ze které strany je užitečná; avšak jak představivost nabírá nižší let a jak se každý uzavírá do sebe, moralisté se děsí myšlenky oběti a neodvažují se ji už lidské mysli nabízet; snižují se tedy na to, aby zkoumali, zda by individuální výhoda občanů nebyla pracovat na štěstí všech, a když objeví jeden z těch bodů, v nichž se zájem jednotlivce setkává se zájmem obecným a splývá s ním, kvapem jej vynášejí na světlo; postupně se podobná pozorování množí. Co bylo jen izolovanou poznámkou, stává se obecnou doktrínou, a nakonec se jim zdá, že vidí, že člověk, slouže svým bližním, slouží sobě sám, a že jeho osobní zájmem je dobře činit.

Ukázal jsem už na několika místech tohoto díla, jak obyvatelé Spojených států téměř vždy dokážou skloubit svůj vlastní blahobyt s blahobytem svých spoluobčanů. Co chci zde upozornit, je obecná teorie, s jejíž pomocí k tomu docházejí.

Ve Spojených státech se téměř nikdo neříká, že ctnost je krásná. Tvrdí se, že je užitečná, a dokazuje se to každý den. Američtí moralisté netvrdí, že se máme obětovat svým bližním, protože je to velkolepé; ale směle říkají, že podobné oběti jsou pro toho, kdo si je ukládá, stejně nutné jako pro toho, kdo z nich má prospěch.

Zpozorovali, že v jejich zemi a v jejich době je člověk neodolatelnou silou vracen k sobě samému, a ztrácejíce naději, že by jej mohli zastavit, pomysleli už jen na to, jak jej vést.

Nepopírají tedy, že by každý člověk směl sledovat svůj zájem, ale snaží se dokázat, že zájmem každého je být poctivý.

Nechci zde vstupovat do podrobností jejich důvodů, což by mě odvedlo od tématu; stačí mi říci, že přesvědčily jejich spoluobčany.

Dávno Montaigne řekl: „Když, pro svou poctivost, nebudu následovat pravou cestu, budu ji následovat proto, že jsem zkušeností zjistil, že na konci účtu je to obvykle cesta nejšťastnější a nejužitečnější."

Doktrína dobře pochopeného zájmu tedy není nová, ale u dnešních Američanů byla všeobecně přijata; stala se tam lidovou: nachází se v hloubi všech činů; proráží ze všech řečí. Nepotkáte ji o nic méně v ústech chudého než v ústech bohatého.

V Evropě je doktrína zájmu mnohem hrubší než v Americe, ale zároveň je méně rozšířená a především se méně ukazuje; a mezi námi se ještě každý den předstírají velké obětavosti, které už nemáme.

Američané se naopak s potěšením pokouší vysvětlit s pomocí dobře pochopeného zájmu téměř všechny své činy; samolibě ukazují, jak je osvícená láska k sobě ustavičně vede, aby si pomáhali mezi sebou, a disponuje je k tomu, aby dobrovolně obětovali dobru státu část svého času a svého bohatství. Myslím, že si v této věci často nečiní spravedlnost: neboť ve Spojených státech, stejně jako jinde, se někdy stává, že se občané oddávají nezištným a neuváženým popudům, které jsou pro člověka přirozené; ale Američané sotva přiznávají, že podlehli hnutím tohoto druhu; raději vzdávají čest své filozofii než sobě.

Mohl bych se tu zastavit a nepokoušet se posuzovat to, co jsem právě popsal. Krajní obtížnost předmětu by mi byla omluvou. Nechci však toho využít a dávám přednost tomu, aby čtenáři, jasně vidouce můj cíl, odmítli jít se mnou, než abych je nechal v nejistotě.

Dobře pochopený zájem je doktrína málo vznešená, ale jasná a jistá. Nesnaží se dosáhnout velkých předmětů; dosahuje však bez velkých námah všech, k nimž míří. Protože je dostupná všem inteligencím, každý ji snadno pochopí a bez obtíží si ji udrží. Přizpůsobujíc se znamenitě lidským slabostem, získává snadno velkou nadvládu, a není pro ni obtížné si ji udržet, protože obrací osobní zájem proti sobě samému a používá k řízení vášní samotného ostnu, který je probouzí.

Doktrína dobře pochopeného zájmu nerodí velké obětavosti; ale vnuká každý den malé oběti; sama o sobě nedokáže udělat ctnostného člověka, ale tvoří množství občanů řádných, umírněných, prozřetelných, pány sebe sama; a i když přímo nevede ke ctnosti vůlí, přibližuje k ní nenápadně zvyky.

Pokud by doktrína dobře pochopeného zájmu někdy zcela ovládla mravní svět, byly by mimořádné ctnosti bezpochyby vzácnější. Ale myslím také, že by pak byly méně obvyklé hrubé zpustlosti. Doktrína dobře pochopeného zájmu snad brání některým lidem, aby stoupli vysoko nad obvyklou úroveň lidstva; ale velký počet jiných, kteří pod ni klesali, ji potká a zachytí se jí. Pohlížejte na jednotlivce, snižuje je. Pohlížejte na druh, povznáší jej.

Nebudu se bát říci, že se mi doktrína dobře pochopeného zájmu zdá ze všech filozofických teorií nejlépe přizpůsobena potřebám lidí naší doby a že v ní vidím nejmocnější záruku, která jim ještě zůstává proti sobě samým. Je to tedy především k ní, k čemu se musí obrátit duch dnešních moralistů. I kdyby ji považovali za nedokonalou, bylo by třeba ji přijmout jako nutnou.

Nevěřím, vše vzato, že by u nás bylo víc sobectví než v Americe; jediný rozdíl spočívá v tom, že tam je osvícené, zatímco u nás není. Kaž-

dý Američan dokáže obětovat část svých osobních zájmů, aby zachránil zbytek. My chceme podržet vše, a často nám všechno uniká.

Nevidím kolem sebe než lidi, kteří zdají se chtít každý den učit své současníky svým slovem a svým příkladem, že užitečné není nikdy neslušné. Neobjevím však konečně mezi nimi někoho, kdo by se pokusil přimět je pochopit, jak může být slušné užitečné?

Není na světě moci, která by mohla zabránit tomu, aby rostoucí rovnost podmínek nevedla lidskou mysl k hledání užitečného a nevybízela každého občana, aby se stáhl do sebe.

Je tedy třeba očekávat, že se individuální zájem stane víc než kdy jindy hlavní, ne-li jedinou pohnutkou lidských činů; zbývá však vědět, jak každý člověk svůj individuální zájem pochopí.

Kdyby občané, stávajíce se rovnými, zůstali nevzdělanými a hrubými, je obtížné předvídat, do jakého hloupého výstřelku by mohlo zajít jejich sobectví; a nelze dopředu říci, do jakých hanebných strádání by se sami vrhli ze strachu, aby neobětovali něco ze svého blahobytu blahobytu bližních.

Nevěřím, že by doktrína zájmu, jak se káže v Americe, byla ve všech svých částech jasná; obsahuje však velký počet pravd tak zřejmých, že stačí lidi osvítit, aby je viděli. Osvěcujte je tedy za každou cenu; neboť století slepých obětavostí a pudových ctností už od nás prchá a vidím blížit se dobu, kdy se svoboda, veřejný pokoj a sám společenský řád neobejdou bez vzdělanosti.

Jakého despotismu se mají demokratické národy obávat

Všiml jsem si za svého pobytu ve Spojených státech, že demokratický společenský stav podobný tomu americkému může nabízet zvláštní pohodlí pro usazení despotismu; a při návratu do Evropy jsem viděl, jak si většina našich knížat už posloužila idejemi, city a potřebami, které tentýž společenský stav rodí, aby rozšířila okruh své moci.

To mě vedlo k přesvědčení, že křesťanské národy nakonec snad podstoupí nějaký útisk podobný tomu, který kdysi tížil některé národy starověku.

Důkladnější přezkoumání předmětu a dalších pět let úvah mé obavy nezmenšilo, ale změnilo jejich předmět.

Ve staletích, která uplynula, nikdo nikdy neviděl panovníka tak absolutního a tak mocného, který by se byl pokusil spravovat sám, bez pomoci podřízených mocí, všechny části velké říše; nebylo žádného, kdo by se pokusil bez rozdílu podřídit všechny poddané do podrobností jednotného pravidla, ani kdo by sestoupil vedle každého z nich, aby jej regulovat a vedl. Myšlenka takového podniku se nikdy neukázala lidské mysli; a kdyby se byla v mysli některého člověka zrodila, nedostatek vzdělanosti, nedokonalost správních postupů, a především přirozené překážky, které vznášela nerovnost podmínek, by jej brzy zastavily v provádění tak rozsáhlého záměru.

Vidíme, že v dobách největší moci Caesarů různé národy, které obývaly římský svět, si ještě zachovaly rozmanité obyčeje a mravy: ač

byly podřízeny témuž panovníkovi, většina provincií byla spravována zvlášť; byly plné mocných a činorodých obcí; a ačkoli celá vláda říše byla soustředěna do jediných rukou císařových a on zůstával vždy, bylo-li toho třeba, rozhodčím všech věcí, podrobnosti společenského života a jednotlivé existence obvykle unikaly jeho dohledu.

Císařové měli, to je pravda, nesmírnou a ničím vyváženou moc, která jim dovolovala svobodně se oddávat zvláštnostem svých sklonů a používat na jejich uspokojení celé síly státu; často se stávalo, že této moci zneužívali, aby svévolně odňali občanovi majetek nebo život: jejich tyranie dolehla ohromnou tíhou na některé; na mnoho však nedosahovala; zaměřovala se na několik velkých hlavních předmětů a ostatní zanedbávala; byla násilná a omezená.

Zdá se, že kdyby se despotismus přišel usídlit u demokratických národů naší doby, měl by jinou povahu: byl by rozlehlejší a mírnější a lidi by ponižoval, aniž by je mučil.

Nepochybuji, že ve stoletích vzdělanosti a rovnosti, jaká je naše, by se panovníci snadněji dostali k tomu, aby soustředili všechny veřejné moci do svých jediných rukou a vnikali obvykleji a hlouběji do okruhu soukromých zájmů, než se to kdy podařilo komukoli ze starověku. Avšak táž rovnost, která despotismu usnadňuje cestu, jej také mírní; viděli jsme, jak nakolik jsou si lidé podobnější a rovnější, veřejné mravy se stávají lidštějšími a jemnějšími; když žádný občan nemá velkou moc ani velké bohatství, tyranii chybí, abych tak řekl, příležitost a jeviště. Všechny majetky jsou průměrné, vášně jsou přirozeně krocené, představivost omezená, radosti prosté. Tato všeobecná umírněnost mírní i samotného panovníka a staví v určitých mezích neuspořádaný rozlet jeho tužeb.

Nezávisle na těchto důvodech, čerpaných ze samé povahy společenského stavu, bych mohl přidat mnoho jiných, které bych vzal mimo svůj předmět; chci však zůstat v mezích, které jsem si stanovil.

Demokratické vlády se mohou stát násilnými a dokonce krutými v určitých chvílích velké rozpoutanosti a velkých nebezpečí; ale tyto krize budou vzácné a pomíjivé.

Když pomyslím na malicherné vášně dnešních lidí, na měkkost jejich mravů, na šíři jejich vzdělání, na čistotu jejich náboženství, na mírnost jejich mravnosti, na jejich pilné a uspořádané zvyky, na zdrženlivost, kterou si téměř všichni uchovávají v neřesti stejně jako ve ctnosti; nebojím se, že by nalezli ve svých vůdcích tyrany, nýbrž spíše poručníky.

Mám tedy za to, že se druh útisku, kterým jsou demokratické národy ohroženy, nebude podobat ničemu, co jej na světě předcházelo; naši současníci pro něj nenaleznou obraz ve svých vzpomínkách. Marně sám hledám výraz, který by přesně reprodukoval ideu, již si o něm tvořím, a uzavřel ji; stará slova despotismu a tyranie se nehodí. Věc je nová; je tedy třeba pokusit se ji definovat, protože ji nedokážu pojmenovat.

Chci si představit, pod jakými novými rysy by se despotismus v světě mohl vynořit: vidím nespočetný zástup lidí sobě podobných a rovných, kteří se bez odpočinku točí kolem sebe, aby si opatřili drobná a všední potěšení, jimiž naplňují svou duši. Každý z nich, stažen stranou, je jaksi cizí osudu všech ostatních; jeho děti a jeho zvláštní přátelé mu tvoří celý lidský druh; co se zbývajících spoluobčanů týká, je vedle nich, ale nevidí je; dotýká se jich, aniž je cítí; existuje jen v sobě a jen pro sebe, a pokud mu ještě zbývá rodina, lze přinejmenším říci, že už nemá vlast.[1]

Nad nimi se pozdvihuje moc nesmírná a opatrovnická, která sama bere na sebe úkol zajistit jejich požitky a bdít nad jejich osudem. Je absolutní, podrobná, pravidelná, prozíravá a mírná. Podobala by se otcovské moci, kdyby jako ona měla za úkol připravit lidi na věk mužný; naopak se však snaží je neodvolatelně zafixovat v dětství; miluje, když se občané radují, předpokladem toho, že nemyslí na nic jiného

než na své radování. Ráda pracuje pro jejich štěstí; ale chce být jeho jediným činitelem a jediným rozhodčím; stará se o jejich bezpečí, předvídá a zajišťuje jejich potřeby, usnadňuje jejich požitky, vede jejich hlavní záležitosti, řídí jejich průmysl, upravuje jejich dědictví, dělí jejich pozůstalosti; proč by jim nemohla úplně odebrat starost přemýšlet a námahu žít?

Takto den po dni činí užívání svobodné vůle méně užitečným a vzácnějším; takto uzavírá působení vůle do stále menšího prostoru a zvolna uloupává každému občanovi i užívání sebe sama. Rovnost připravila lidi na všechny tyto věci; naklonila je, aby je snášeli, a často aby je dokonce považovali za dobrodiní.

Když takto vzal panovník postupně do svých mocných rukou každého jedince a hnětl jej po svém, rozpíná své paže nad celou společností; pokrývá její povrch sítí drobných, spletitých, úzkostlivých a jednotných pravidel, skrze něž ani nejpůvodnější duchové a nejsilnější duše neprorazí, aby přečněli dav; vůle nezlomí, ale změkčí je, ohne a nasměruje; málokdy nutí jednat, ale ustavičně brání, aby se jednalo; nic neničí, brání jen tomu, aby se cokoli zrodilo; netyranizuje, omezuje, stlačuje, oslabuje, zháší, otupuje; a konečně snižuje každý národ natolik, že z něj zbývá jen stádo bázlivých a pracovitých zvířat, jejichž pastýřem je vláda.

Vždy jsem věřil, že tento druh otroctví, uspořádaný, mírný a klidný, jehož obraz jsem právě podal, by se mohl pojit lépe, než si lze představit, s některými vnějšími formami svobody, a že by nebylo nemožné, aby se usídlil ve stínu samé svrchovanosti lidu.

Naše současníky ustavičně zmáhají dvě nepřátelské vášně: cítí potřebu, aby byli vedeni, a chuť zůstat svobodní. Nemohouce zničit ani jeden z těchto protichůdných pudů, snaží se oba uspokojit najednou. Vymýšlejí si moc jedinou, poručnickou, všemohoucí, avšak volenou občany. Spojují centralizaci a svrchovanost lidu. To jim dává jakousi úlevu. Těší se, že jsou pod poručnictvím, pomýšlejíce, že si své poruč-

níky sami zvolili. Každý jednotlivec snáší, že je připoután, protože vidí, že to není člověk ani třída, nýbrž sám lid, kdo drží konec řetězu.

V tomto systému občané vycházejí na okamžik ze závislosti, aby označili svého pána, a zase se do ní vracejí.

V naší době je mnoho lidí, kteří se velmi snadno smiřují s tímto druhem kompromisu mezi správním despotismem a svrchovaností lidu, a kteří si myslí, že dostatečně zajistili svobodu jednotlivců, když ji vydávají národní moci. To mi nestačí. Povaha pána mě zajímá mnohem méně než poslušnost.

Nebudu však popírat, že by taková ústava byla nekonečně lepší než ta, která by, po soustředění všech mocí, je uložila do rukou jednoho člověka nebo neodpovědného tělesa. Ze všech různých forem, které by demokratický despotismus mohl vzít na sebe, by tato byla jistě nejhorší.

Když je panovník volený nebo zblízka střežen zákonodárným sborem skutečně voleným a nezávislým, útisk, který jednotlivcům ukládá, je někdy větší; ale je vždy méně ponižující, protože každý občan, i když je omezován a přiveden k nemohoucnosti, si ještě může představovat, že poslechnutím se podřizuje jen sám sobě a že jedné ze svých vůlí obětuje všechny ostatní.

Chápu stejně, že když panovník zastupuje národ a závisí na něm, síly a práva, jež se každému občanovi odnímají, slouží nejen hlavě státu, nýbrž prospívají samotnému státu, a jednotlivci získávají nějaké ovoce z oběti, kterou veřejnosti přinesli ze své nezávislosti.

Vytvořit v centralizované zemi národní zastoupení tedy zmenšuje zlo, které může přinést krajní centralizace, ale neničí je.

Vidím dobře, že tímto způsobem se zachovává účast jednotlivce v nejdůležitějších věcech; ale nepotlačuje se o nic méně v malých a soukromých. Zapomíná se, že právě v drobném je nebezpečné lidi zotročovat. Já sám bych byl spíše nakloněn věřit, že je svoboda méně

nutná ve velkých věcech než v nejmenších, kdybych myslel, že si kdy lze být jistým jedním bez druhého.

Podrobení v malých věcech se projevuje každý den a dává se bez rozdílu pocítit všem občanům. Nezoufají si; ale ustavičně je dráždí a vede je k tomu, aby se vzdali užívání své vůle. Takto zvolna hasí jejich mysl a oslabuje jejich duši; zatímco poslušnost, která je povinná jen v malém počtu velmi vážných, ale velmi vzácných okolností, ukazuje otroctví jen občas a nechává je dolehnout jen na některé muže. Marně budete pověřovat tytéž občany, které jste učinili tak závislými na ústřední moci, aby tu a tam vybírali zástupce této moci – toto užívání jejich svobodné vůle, tak důležité, ale tak krátké a tak vzácné, nezabrání tomu, aby zvolna neztráceli schopnost myslet, cítit a jednat sami za sebe, a aby takto postupně nespadli pod úroveň lidství.

Dodávám, že se brzy stanou neschopnými vykonávat velké a jediné privilegium, které jim zbývá. Demokratické národy, které zavedly svobodu v politické sféře a zároveň rozšířily despotismus ve sféře správní, byly dovedeny k podivným zvláštnostem. Jde-li o to vést malé věci, v nichž stačí prostý zdravý rozum, pokládají občany za neschopné; jde-li o vládu nad celým státem, svěřují těmto občanům nesmírné výsady; činí z nich střídavě hračky panovníka a jeho pány; víc než krále a méně než lidi. Vyčerpavše všechny různé volební systémy, aniž by nalezli jediný, který by jim vyhovoval, diví se a hledají dál; jako by zlo, které si všímají, neleželo spíš v ústavě země, než v ústavě volebního tělesa.

Je totiž obtížné pochopit, jak by lidé, kteří se zcela vzdali zvyku řídit sami sebe, mohli uspět ve volbě těch, kdo je mají vést; a nikdo nepřesvědčí, že by liberální, energická a moudrá vláda mohla kdy vzejít z hlasů národa služebníků.

Ústava, která by byla republikánská hlavou a ultramonarchická ve všech ostatních částech, mi vždy připadala jako pomíjivá zrůdnost. Neřesti vládců a hloupost ovládaných by brzy přinesly její zkázu; a lid,

unavený svými zástupci a sebou samým, by vytvořil svobodnější instituce, nebo by se brzy vrátil, aby se natáhl k nohám jediného pána.[2]

Poznámky překladatele

1. Tocqueville zde popisuje stav, který by později bylo možno nazvat „atomizací společnosti“: jedinec zbavený mezičlánků mezi sebou a státem, uzavřený do rodiny a soukromí.
2. V pozdějších vydáních Tocqueville tuto kapitolu doplnil poznámkou odkazující na francouzské poměry po roce tisíc osm set třicet; v tomto výboru tuto poznámku vypouštíme.

Obecný pohled na látku (závěr díla)

Rád bych, než navždy opustím dráhu, kterou jsem právě prošel, objal posledním pohledem všechny rozmanité rysy, jež znamenají tvář nového světa, a konečně posoudil obecný vliv, který musí vykonávat rovnost na osud lidí; ale obtížnost takového podniku mě zastavuje; před tak velkým předmětem cítím, jak se mi kalí zrak a kolísá rozum.

Tato nová společnost, kterou jsem se snažil vylíčit a kterou chci posoudit, se teprve rodí. Čas ještě nezastavil její podobu; velká revoluce, která ji stvořila, dosud trvá, a v tom, co se dnes děje, je skoro nemožné rozlišit, co má odejít spolu s revolucí samou, a co má zůstat po ní.

Svět, který se povznáší, je ještě z poloviny zapletený pod troskami světa, který padá, a uprostřed nesmírného zmatku, jejž předkládají lidské věci, nikdo nedokáže říci, co ze starých institucí a starých mravů zůstane stát, a co dokončí svůj zánik.

Ačkoli revoluce, která probíhá ve společenském stavu, v zákonech, idejích, citech lidí, je ještě zdaleka nedokončena, nelze už její díla srovnávat s ničím, co kdy předtím v světě bylo. Vracím se od století ke století až k nejzazšímu starověku; nevidím nic, co by se podobalo tomu, co mám před očima. Když minulost přestala osvětlovat budoucnost, duch kráčí v temnotě.

Přesto však uprostřed tohoto tak rozlehlého, nového a zmateného obrazu zahlédám už několik hlavních rysů, které se rýsují, a naznačuji je:

Vidím, že dobra i zla se v světě rozkládají poměrně rovnoměrně. Velká bohatství mizí; počet malých jmění roste; touhy a požitky se

množí; už není mimořádných blahobytů ani nenapravitelných bíd. Ctižádost je všeobecným citem; velkých ctižádostí je málo. Každý jedinec je osamocen a slabý; společnost je čilá, prozíravá a silná; jednotlivci dělají malé věci, a stát věci nesmírné.

Duše nejsou plné energie; ale mravy jsou mírné a zákonodárství lidské. Je-li vzácná veliká obětavost, velmi vysoké, velmi skvělé a velmi čisté ctnosti, zvyky jsou spořádané, násilí vzácné, krutost téměř neznámá. Existence lidí se stává delší a jejich majetek jistější. Život není příliš ozdobený, ale je velmi pohodlný a velmi pokojný. Je málo zcela jemných a zcela hrubých požitků, málo zdvořilosti v chování a málo brutálnosti ve vkusu. Nenajdete téměř žádné velmi učené muže ani velmi nevzdělaná obyvatelstva. Génius se stává vzácnějším a vzdělanost obecnější. Lidský duch se rozvíjí drobnými spojenými úsilími všech lidí, a ne mohutným popudem několika z nich. V dílech je méně dokonalosti, ale víc plodnosti. Všechna pouta rasy, třídy, vlasti se uvolňují; velké pouto lidstva se utahuje.

Hledám-li mezi všemi těmito rozmanitými rysy ten, který se mi zdá nejobecnější a nejvýraznější, dospívám k poznání, že co si všímáme na jměních, se opakuje v tisíci jiných podobách. Téměř všechny extrémy se měkčí a oblazují; téměř všechny vyčnívající body se stírají, aby ustoupily něčemu průměrnému, co je zároveň méně vysoké a méně nízké, méně skvělé a méně temné, než co bylo kdysi v světě vidět.

Procházím pohledem po tomto nespočetném zástupu složeném z podobných bytostí, v němž se nic nepozdvihuje a nic neklesá. Podívaná na tuto všeobecnou jednotnost mě zarmucuje a mrazí a jsem v pokušení litovat společnosti, která už není.

Když byl svět plný lidí velmi velkých a velmi malých, velmi bohatých a velmi chudých, velmi učených a velmi nevědomých, odvracel jsem pohled od těch druhých, abych jej zaměřil jen na ty první, a ti mi radovali oko; chápu však, že tato radost se rodila z mé slabosti: je to proto, že nemohu vidět zároveň vše, co mě obklopuje, že si mohu tak-

to vybírat a mezi tolika předměty vyčleňovat jen ty, které se mi líbí nazírat. Jinak je tomu u všemohoucí a věčné bytosti, jejíž oko nutně obemyká celek věcí, a která zřetelně vidí – byť naráz – celý lidský rod i každého jednotlivého člověka.

Je přirozené věřit, že pohled, který nejvíc uspokojuje tohoto stvořitele a udržovatele lidí, není mimořádný blahobyt několika jedinců, nýbrž co největší blaho všech; co se mi tedy zdá úpadkem, je v jeho očích pokrokem; co mě bolí, jemu se zamlouvá. Rovnost je snad méně vznešená; ale je spravedlivější, a její spravedlnost tvoří její velikost a její krásu.

Snažím se vžít do tohoto pohledu Božího; a odtud se snažím posuzovat a hodnotit lidské věci.

Nikdo na zemi dosud nemůže naprosto a obecně tvrdit, že nový stav společností je lepší než starý; snadno však už lze vidět, že je jiný.

Jsou určité neřesti a určité ctnosti, které byly spjaty s ustrojením aristokratických národů a které jsou tak protichůdné géniu nových národů, že je do jejich středu nelze zavést. Jsou dobré sklony a špatné pudy, které byly prvním cizí a druhým jsou přirozené; ideje, které se předkládají představivosti jedněch samy od sebe a které duch druhých zavrhuje. Jsou to jaksi dvě odlišná lidství, z nichž každé má své zvláštní přednosti a nedostatky, dobra a zla sobě vlastní.

Je tedy třeba se velmi vystříhat soudit společnosti, které se rodí, idejemi, jaké jsme čerpali z těch, jež už nejsou. Bylo by to nespravedlivé, neboť tyto společnosti, mimořádně se mezi sebou lišící, jsou nesrovnatelné.

Nebylo by o nic rozumnější žádat od lidí naší doby zvláštní ctnosti, které plynuly ze společenského stavu jejich předků, protože tento společenský stav sám padl a strhl zmateně v svém pádu všechna dobra i všechna zla, která v sobě nesl.

Ale tyto věci jsou dnes ještě špatně chápány.

Zahlédám velký počet svých současníků, kteří se pouštějí do výběru mezi institucemi, míněními, idejemi, jež se rodily z aristokratického ustrojení staré společnosti; jedny by rádi opustili, druhé by si však chtěli ponechat a odnést je s sebou do nového světa.

Mám za to, že tito spalují svůj čas a své síly v poctivé a bezplodné práci.

Už nejde o to zachovat si zvláštní výhody, které nerovnost podmínek lidem poskytuje, nýbrž zajistit si nová dobra, jaká jim rovnost může nabídnout. Nemáme směřovat k tomu, abychom se učinili podobnými svým otcům, nýbrž vynasnažit se dosáhnout druhu velikosti a štěstí, který je nám vlastní.

Já, který jsem dospěl k poslednímu bodu své cesty a objevuji z dálky, ale naráz, všechny rozmanité předměty, které jsem postupně nazíral jednotlivě, cítím se plný obav a plný nadějí. Vidím velká nebezpečí, která je možné zažehnat; velká zla, kterým se lze vyhnout nebo je omezit, a čím dál víc se utvrzuji ve víře, že demokratickým národům, aby byly poctivé a blahobytné, zbývá pouze to chtít.

Nejsem bez vědomí, že mnozí z mých současníků věřili, že národy nejsou nikdy zde na zemi pány sebe sama a že nutně poslouchají nevím jakou nepřekonatelnou a nerozumnou sílu, která se rodí z dřívějších událostí, z rasy, z půdy nebo z podnebí.

To jsou mylné a zbabělé nauky, které nikdy nemohou plodit než slabé lidi a malomyslné národy: Prozřetelnost nestvořila lidský rod ani zcela nezávislým, ani zcela otrockým. Vytyčuje, to je pravda, kolem každého člověka osudový kruh, z něhož nemůže vystoupit; avšak v jeho širokých mezích je člověk mocný a svobodný; a stejně i národy.

Národy naší doby nemohou nezpůsobit, aby v jejich lůně nebyly podmínky rovné; ale záleží na nich, zda je rovnost dovede k otroctví, nebo ke svobodě, ke vzdělanosti, nebo k barbarství, k blahobytu, nebo k strádání.

Alexis de Tocqueville: Demokracie v Americe – výbor

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Project Gutenberg #30513, Project Gutenberg #30514, Project Gutenberg #30515.

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/tocqueville-demokracie/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/tocqueville-demokracie/.